

75 ÉVE VOLT AZ 1947/48-AS ÁRVÍZKATASZTRÓFA A FELSŐ-TISZÁN

DR. SZLÁVIK LAJOS

okl. mérnök

FEJÉR LÁSZLÓ

okl. mérnök

KIVONAT

1947. december 30-án egy hirtelen jött tiszai árvíz még a határon túl átszakította a folyó bal parti gátját és a kitört víz meghágva és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését december 31-én hajnalban elöntötte a Tisza-Túr köz egy részét. A kiömlött víz ellenére az intenzív áradás tovább folytatódott. A folyó Tivadar térségében csak szilveszter éjszaka tetőzött, és az éjfél előtti órákban a folyó jobb parti gátja robbanásszerűen átszakadt. A szakadások elzárása az első árhullám után megindult, de két újabb árhullám miatt azokat elvégezni nem lehetett. Az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntöttek, hatalmas pusztítást okozva. A Tisza-Túr közben és a Beregben az árvízi elöntés csaknem 23 ezer lakost érintett, akiket kimenekítettek, kitelepítettek. A 255 km²-nyi területen lévő 4500 ház több mint 20%-a összedőlt, vagy lakhatatlanná vált. A Tisza magyarországi szakaszán ez volt a század addigi legnagyobb mentett területeket elöntő, hatalmas károkat okozó, sőt emberéleteket követelő árvíz-katasztrófája. Az árvíz-katasztrófának közvetlen következményei voltak a vízügyi szolgálatra nézve is: indokot, hivatkozási alapot nyújtott a szolgálat átszervezéséhez, a társulatok államosításához. Az is kétségtelen azonban, hogy ráirányította a politikai vezetés figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére. Az árvíz-katasztrófa átfogó bemutatására első ízben csak a fél évszázados évfordulón, 1998-ban került sor. A jelen tanulmány a 75. évforduló alkalmából – az újabban feltárt forrásmunkákat és levéltári dokumentumokat is felhasználva – tesz kísérletet, hogy a történelmi hátteret is felvázolva bemutassa az 1947/48. évi események kiváltó okait, lefolyását, körülményeit és következményeit.

KULCSSZAVAK

Töltésszakadás, árvíz-katasztrófa, árvízi elöntés, árvíz-károk, helyreállítás, vízgazdálkodási társulatok, államosítás

1. BEVEZETÉS

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, Szilveszter napján az ország közvéleményének figyelme *Petőfi Sándor* kiskőrösi szülőháza felé fordult, de a *Felső-Tisza* népének életében mintha a nagy költő Tiszáról írott félelmetes sorai elevenedtek volna meg: egy hirtelen jött tiszai árvíz még a határon túl átszakította a folyó bal parti gátját és a kitört víz meghágva és átszakítva az országhatáron lévő Batár-patak töltését december 31-én, szerda hajnalban elöntötte Uszka, Tiszabecs, Milota és Magosliget községeket. Ez azonban a további napokban kiteljesedő árvízi katasztrófának még csak az előjátéka volt.

Mindössze két és fél év telt el a II. világháború befejeződése óta. A háború után újjáépülő ország az első jelentősebb természeti katasztrófával kellett, hogy szembenézzen, és pedig belpolitikailag kényes és érzékeny helyzetben. Azokban a hónapokban, amikor az élet számos területe átpolitizálódott – a vízügyi, mérnöki tevékenységet is más szemmel nézték. Küszöbön állt a „fordulat éve”: hetek-hónapok választották el az országot az államosításoktól. Az árvíz-katasztrófának közvetlen következményei voltak a vízügyi szolgálatra nézve is: indokot, hivatkozási alapot nyújtott a szolgálat átszervezéséhez, a társulatok államosításához. Az is kétségtelen azonban, hogy ráirányította a politikai vezetés figyelmét az árvízvédelmi fejlesztések szükségességére.

Az árvízzel érintett vidék vízügyi szempontból is érzékeny terület volt. A megelőző 30 évben ez a terület viharos történelmet élt át: az első világháborút követően a vízügyi viszonyokat Trianon összekuszálta, a második világháború pedig a térséget közvetlenül pusztította. A *Felső-Tisza* vidéke 30 év alatt négy állam közigazgatási fennhatósága alá tartozott (*lásd a 3. fejezetet*), az árvízvédelmi rendszert összehangolatlanul fejlesztették, a védekezési tevékenységet információ- és adathiány körülményei között kellett folytatni. Az akkori külpolitikai viszonyok

mellett nem mellékes az a körülmény sem, hogy a magyar területen bekövetkezett árvíz-katasztrófa a Szovjetuniót részben közvetlenül is érintette: a tivadari szakadásból származó víz átfolyt a beregi öblözet szovjet részébe is, ahol a Szernye-mocsár elöntött része gravitációsan gyakorlatilag nem volt vízteleníthető.

Fontos megemlíteni, hogy *a Tisza magyarországi szakaszán* — természetesen a többi magyarországi folyóról most nem beszélve — *ez volt a század addigi legnagyobb mentett területeket elöntő, hatalmas károkat okozó, sőt emberéleteket követelő árvíz-katasztrófája*. Kevésbé ismert, hogy noha a töltés az országhatár felett 1 km-re a bal parton már december 30-án átszakadt és nagy területeket öntött el, az áradás tovább folytatódott, a folyó *Tiszabecsnél*, az első töltésszakadást követően még további kb. 18 órán át intenzíven áradt és csak december 31-én 23-24 órakor tetőzött (*Katona 1949, Sík-Dabolczi 1957, TDT 1948d*). Tehát a tiszabecsi tetőzés már a töltésszakadás hatásával lényegesen befolyásolt volt, mégis a kialakult vízszintek *Tiszabecs* és *Tivadar* között lényegesen meghaladták az addig észlelt maximumokat. Ezt követően történt töltésszakadás magyar területen, még hozzá több helyen is. És ugyancsak a köztudottal szemben nem egy, hanem négy egymást követő árhullám vonult le és az átszakadt töltések elhúzódo helyreállítása miatt az újabb és újabb árhullámok ismét kiöntötték, hatalmas pusztítást okozva (*Szlávik 1992*).

Az 1947/48. évi szilveszteri árhullám és árvíz-katasztrófa úgy él a köztudatban — még a szakmában is — hogy a tivadari gátszakadást háborús károk és jégtorlasz okozta. A korabeli fellelhető dokumentációk szerint ilyen okok nem játszottak szerepet a szakadások bekövetkezésében. Az 1947/48-as felső-tiszai árhullám lefolyásáról, hidrológiai adatairól — egy-két utaláson, néhány grafikon és adat közlésén kívül (*Katona 1949, Vízrajzi Intézet 1948*) — később sem jelent meg közlemény, magáról az árvíz-katasztrófáról pedig semmiféle szakmai publikáció nem látott napvilágot. Ennek az eseménynek nem lelni nyomát a közkezen forgó történeti monográfiákban, kronológiákban sem. Nem tesz említést erről az árvíz-katasztrófáról *Vágás István: A Tisza árvizei* c. könyvének a Tisza-völgy árvizeit részletesen bemutató fejezete sem (*Vágás 1982*). Talán az akkori kiélezett politikai küzdelmeknek tudható be, hogy a hatalom igyekezett minél előbb elfelejteni és elfeledtetni az akkori katasztrófa történéseit. A vízügyi szakirodalom egészen az 50. évfordulóig adós maradt ennek az eseménynek a tényszerű ismertetésével és átfogó feldolgozásával. A Vízügyi Közleményekben, az 1998. évi 2. számban jelent meg erről az első átfogó ismertetés, elemzés (*Szlávik-Fejér 1998*).

Az események publikációjának hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az árvíz-katasztrófát követően nem vizsgálták volna meg körültekintően a kiváltó okokat, a védekezés lefolyását és ne határozták volna meg a szükséges teendőket. A fellelt – korántsem teljes körű – levéltári dokumentumokból képet kaptunk a védekezési események szakmai kérdéseinek átfogó, tárgyyszerű, alapos kezelésére.

2. A FELSŐ-TISZA VÍZGYŰJTŐJE

A Tisza kárpátaljai vízgyűjtőjét két, markánsan elkülöníthető részre lehet osztani:

- a tulajdonképpeni Felső-Tiszára, mely jobb parton a Borzsa, bal parton a Túr betorkollásáig tart;
- a Borzsa vízgyűjtőjétől nyugatra fekvő területre, ahonnan a Latorca és az Ung a Bodrogon keresztül folyik a Közép-Tiszába, a Szernye-mocsárból pedig belvízként Csapig közvetlenül a Tiszába, Csaptól északra pedig a Latorcába kerülnek a vizek (*Kocsis 2002*).

A Tisza kárpátaljai 13 178 km²-es vízgyűjtője (a Borzsa-torkolat feletti terület) mindössze 8,4%-át adja a Tisza teljes (157 200 km²) vízgyűjtőjének, az árvizek kialakulása szempontjából azonban

mégis döntő jelentőségű. A Fekete-Tisza, a Tarac és a Talabor eredeténél az éves csapadék gyakran meghaladja a 2000 mm-t is és az egyes záporok, a nagy esés miatt, igen hirtelen áradásokat tudnak előidézni ott, ahol a patakok, folyók a kisebb esésű szakaszokra érnek.

A Tisza kárpátaljai vízgyűjtőjének vizsgálatánál figyelemre méltó helyzetet jelent az, hogy az egyes oldalfolyók (patakok) mennyire befolyásolhatják a Tisza Tiszabecs — Vásárosnamény között kialakuló árvízszintjét. Rahótól lefelé a Borzsa beömléséig hét, közel azonos nagyságú vízgyűjtőről folyik össze a Felső-Tisza árvize (Fekete-Tisza, Fehér-Tisza, Visó, Iza, Tarac, Talabor, Nagyág) (Lászlóffy 1982). Az egyes oldalágak árvízcsúcsai és összegyülekezési idejük, a lehullott csapadékok nagysága, időbeli eloszlása, összeesése lényegesen befolyásolja a kialakuló árvízszinteket.

3. A FELSŐ-TISZA VÍZGYŰJTŐ ÁLLAMISÁGI HELYZETE

Az 1947/48-as beregi árvízkatasztrófa okai között minden bizonnyal jelentős szerepet játszott az is, hogy az 1918-1948 közötti három évtizedben a Felső-Tisza vízgyűjtőjének államisági helyzete, politikai hovatartozása többször is változott és ezek a változások jelentősen kihatottak az árvízvédelmi művek fenntartásáért, fejlesztéséért felelős intézmények szervezeti struktúrájára, személyi állományára. Erre figyelemmel röviden áttekintjük a vízgyűjtő állami hovatartozásának helyzetét, illetve a továbbiakban a vízügyekért felelős társulati szervezetek történetét, tevékenységét.

Kárpátalja (a Felső-Tisza vízgyűjtője) földrajzilag a Kárpát-medence szerves része, így történetét sem lehet elválasztani a Kárpát-medence történetétől. A mai Kárpátalja területe a következő államokhoz tartozott:

- 895–1920 – a Magyar Királyság része
- 1920–1938/1939 – Csehszlovákia része
- 1938/1939–1945– a Magyar Királyság része
- 1944–1945 – szovjet megszállás
- 1945–1991 – Szovjetunió (Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság) része
- 1991-től – Ukrajna része

Az első világháború végén, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésekor az országot irányító Károlyi-kormány a nemzetiségek közül a németeken kívül csak a magyarbarát ruszin vezetőkkel sikerült megegyeznie, aminek következtében 1918. december 21-én *Ruszka-Krajna* néven területi autonómiát kaptak.

Az antant hatalmak Ausztriával 1919. szeptember 10-én megkötött saint-germaini szerződése egyike a Párizs környéki békeszerződéseknek. A szerződés 381 cikkelye az Osztrák-Magyar Monarchiának az első világháború utáni felosztását tartalmazta és szentesítette a Monarchia helyén 1918-ban alakult nemzeti államok létrejöttét. A békeszerződés 1920. június 16-án lépett hatályba, amikor egyúttal formailag is megszűnt az Osztrák-Magyar Állam. A szerződés Kárpátalját Csehszlovákiához juttatta. Ezért cserébe a cseheknek ígéretet kellett tenniük, hogy autonómiát adnak Kárpátaljának. Ezt azonban a csehek nem tették meg, (csak 1938-ban adták meg, amikor már késő volt).

A béke értelmében 12 656 km² került Csehszlovákiához, míg Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyék túlnyomó területe Szlovákia részét képezte. Ezt az állapotot rögzítette az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés is. A kárpátaljai közigazgatás 1922-ig a katonai parancsnokság kezében volt, ekkor szűnt meg az ostromállapot. Hivatalos nyelvként a cseh nyelvet vezették be, a magyarok helyére cseh hivatalnokok kerültek, a tartomány hivatalos neve *Podkarpatská Rus* lett (1938-ig).

Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményben a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy Németország bekebelezze a németlakta Szudéta-vidéket. A magyar és lengyel területi követelésekről csak az egyezmény függelékében volt szó. Eszerint Magyarországnak és Lengyelországnak a csehszlovák kormánnyal való kétoldalú tárgyalások útján kellett megkísérelni a területi problémák megoldását, s amennyiben 2 hónapon belül nem születne megállapodás, akkor az ügy a konferencia résztvevői elé kerül. A csehszlovák–magyar tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban, igen feszült légkörben. A tárgyalások 4 nap után, október 13-án minden eredmény nélkül megszakadtak. A vitatott területeken a magyar kormány népszavazást követelt, de ezt nem sikerült elérnie. Mindkét fél álláspontja megmerevedett, majd újabb huzavona következett, végül német–olasz eszmecsere után október 30-án Csehszlovákia, majd nyomban utána Magyarország felkérte a tengelyhatalmakat a döntéshozatalra. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, a Német Birodalom és Olaszország lett a döntőbíró. Végül 1938. november 2-án megszületett az úgynevezett *első bécsi döntés*. Ennek értelmében Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz került. Az első bécsi döntéssel tehát Kárpátalja déli, magyarlakta sávja visszakerült Magyarországhoz, összesen mintegy 2 ezer km²-nyi terület, Kárpátalja több mint egyötöde.

Magyarország a bécsi döntés után diplomáciai akciókat indított Kárpátalja egészének megszerzésére. A magyar kormány – bár a katonai előkészületeket beszüntette – a híres-hírhedt *Rongyos Gárda*¹ tevékenységét felerősítette. *Teleki Pál* miniszterelnökségének kezdetén, 1939 februárjában már bizonyos volt: Hitler felrúgta a müncheni egyezményt és felszámolta Csehszlovákiát. Teleki még ezen a napon a minisztertanácsi ülésen meghozatta a döntést: ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve kikiáltják Szlovákia függetlenségét, a magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját még akkor is, ha a németek nem egyeznek bele.

Március 12-én a magyar kormány a berlini magyar követ révén értesült arról, hogy Csehszlovákia a szétesés küszöbén áll. A Német Birodalom el fogja ismerni Szlovákia függetlenségét, de a kárpát-ukrán kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést, s Magyarország ezalatt „megoldhatja” Kárpátalja kérdését. A magyar királyi honvédség 1939. március 15-én megkezdte Kárpátalja birtokbavételét, kisebb harcok után elfoglalta Nagyszőlőst, Husztot és március 18-án fejezte be felvonulását a Tisza völgyében.

Kárpátalja területe 1939-1944 között ismét Magyarország szerves része volt. 1938-ban létrehozták Ung, Bereg és Ugocsa vármegyét, majd 1940-ben Máramaros vármegyét. A visszacsatolást jogilag az 1939. évi VI. tc. kodifikálta. A magyar közigazgatást újjászervezték.

1941-ben Kárpátalja felvonulási területté vált a Szovjetunió ellen. A szovjet Vörös Hadsereg 1944. október 2-án érte el Kárpátalja első települését. Október 26-án foglalták el Ungvárt, november 23-án Csapot. Kárpátalja szovjet megszállás alá került.

¹ A Rongyos Gárda 1919. április 18-án alakult meg az első világháborút megjárt hazafias érzelmű tisztekből és katonákból, szegény napszámosokból, illetve a Székely Hadosztály maradványaiból *Prónay Pál* vezetésével. Hírhedt szerepet játszott 1919-20-ban a fehérterror idején. 1938-ban az első bécsi döntést megelőzően a Rongyos Gárda újjászerveződött. Október első napjaiban mintegy ezer „rongyos” önkéntes szivárgott át a csehszlovák határon, hogy nyomást gyakoroljanak a csehszlovák kormányra és a nemzetközi közvéleményre. A Rongyos Gárda kárpátaljai tevékenysége 1938-ban szorosan összefüggött azzal, hogy a Horthy-kormányzat a második világháború közeledtével elérkezettnek látta az időt a trianoni békeszerződés revíziójára és igyekezett visszaszerezni az akkor a felbomlóban lévő Csehszlovákiához tartozó Kárpátalját. Ennek előkészítésére használta fel a Rongyos Gárda diverziós aktivitását (*Wikipedia.hu*).

1945. június 29-én – hosszas tárgyalás után – Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból és a Szovjetunióhoz való csatolását.

4. VÍZGAZDÁLKODÁSI TÁRSULATOK A TÉRSÉGBEN ÉS AZ ÁLTALUK VÉGZETT ÁRVÍZVÉDELMI FEJLESZTÉSEK (1922-TŐL 1947-IG)

4.1. A trianoni békeszerződés vízügyi következményei

A trianoni békeszerződés gyökeresen változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a társulati struktúrát. A korábbi 79 vízszabályozási társulathoz 31, a 128 vízhasználati társulathoz pedig csak 48 maradt az ország újonnan megállapított határai között. Számos társulat működési területét a határok kettévágták, s így – főleg az Alföld vidéke – nagymértékben kiszolgáltatottá vált az utódállamok vízügyeket komolyan vevő vagy éppen elhanyagoló magatartásának.

A trianoni béketárgyalásra 1920 elején kiutazó magyar delegáció álláspontja a vizek kérdésében a Kárpát-medence vízrajzi egységének elvéből indult ki. *Apponyi Albert gr.* január 16-án elmondott beszédében a következőket jegyezte meg: „...ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határoktól kiindulva a középpont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható.” (Gerő 1989)

A Monarchia idején kiépített magyar árvízvédelmi és belvíz-levezetési rendszer összeomlásának veszélyeit a győztes hatalmak és az „utódállamok” szakértői is felismerték, s ennek köszönhetően elfogadtak egy magyar javaslatot, amely a Trianoni Békeszerződésbe is bekerült, annak 292-293. cikkébe (Fejér 2021). Ennek alapján életre hívták az állandó „Dunai Vízügyi Műszaki Bizottság”-ot (francia elnevezésének kezdőbetűivel a CRED-et), amely a több ország területéhez tartozó Duna-völgy vízügyeinek egységes kezelését szolgálta (Becker 1939). E rendelkezésnek megfelelően Ausztria, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselői a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kinevezett elnök összehívására bizottságot alakítottak, majd 1923. május 27-én Párizsban egyezményt kötöttek a CRED hatáskörére és működésére vonatkozó szabályzat jóváhagyásáról (Becker 1939). Ezt az egyezményt a magyar törvényhozás 1925:VII. tc. alatt iktatta törvénybe.

A bizottság feladata volt – egyebek között – a térség országai közötti vízügyi szerződések megkötésének előmozdítása, végrehajtásuk ellenőrzése a tagországok éves jelentései alapján. Konkrét ügyekkel a bizottság – az akkori viszonyoknak megfelelően – főként árvízi kérdések esetén foglalkozott (Prehoffer 2004). A működése során a CRED több esetben napirendjére vette a Felső-Tisza vízszabályozási és árvízvédelmi kérdéseit is. (Becker 1939, Kun 1937, Fejér 2001, 2021, Tellyesniczky 1928).

4.2. Beregmezei Ármentesítő Társulat

A Szatmár-Beregi síkságon a komolyabb árvédelmi munkák a Tisza jobb partjára eső Beregi sík ármentesítésével kezdődtek 1846-ban, a Bereg vármegyei Ármentesítő Társulat megalakulásával. Az 1846. évi debreceni össz-tiszai érdekeltségi gyűlésen megalakult kilenc társulat egyike a Bereg vármegyei volt (Sík-Dabolczi 1957). Az alakulás tulajdonképpen abból állt, hogy az addig a beregi részeken széttagozott, csaknem falunként alakult gátépítő és –védő érdekeltségeket fogta össze, s a falvak egymástól elszigetelten és összefüggéstelenül épített gátjait kötötte össze jól-rosszul.

1846-ban elkészült a töltés a Tisza jobb partján Vári és Badaló között, 1849-ig pedig Tarpáig. A szabadságharc okozta kényszerű szünet után 1855–56-ban elkészült a gát Lónyán túl, egészen

Mátyusig, majd folytatólag 1876-ig teljes hosszában Csapig, ahol csatlakozott a Bodroghközi Ármentesítő Társulat töltéséhez. (Az akkor első ízben kiépített töltésből ma a Lónya és Tarpa közötti, kerekén 63 km hosszú töltésszakasz van magyar kezelésben.) 1876-ig 2 millió 829 ezer m³ földet építettek be a védvonalba, négyötöd részét közmunkával, egyötöd részét pedig bér-munkával. Ezzel egyidőben épített ki az állam ezen a szakaszon 21 tiszai átmetszést 16 890 m hosszón. A rövidülés 61 018 m, a kanyarok hossza 77 998 m volt (*Sík–Dabolczi 1957*).

Az első világháború utáni országhatár a beregi árteret politikailag kettévágta, és ezt követően a társulat 147 803 kh (1 kh=0,5755 ha) összterületéből 65 637 kh, azaz 44,4% a magyar, és 83 166 kh, azaz 55,6% a csehszlovák államhoz tartozott. A társulat Tisza-menti töltésének felső 16,3 km és alsó 9,8 km hosszú szakasza, valamint a Latorca-menti töltés egész 18,8 km hosszában csehszlovák területre jutott. A társulat magyar részén a tiszai töltések hossza 63,00 km. *Tellyesniczky János* elemző tanulmányában (1928) leszögezte: „*A Bereg megyei Társulat kettémetszett részeinek árvédelmét és belvízvezelését egymástól függetleníteni nem lehet. Az egyöntetű vezetésre vonatkozólag a magyar-csehszlovák államok között kötött egyezményben megállapodás történt.*”

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés alapján meghúzott országhatároknak megfelelően végre kellett hajtani a társulatok terület- és vagyonmegosztását, dönteni kellett a vezetők és alkalmazottak munkajogi kérdéseiről, meg kellett osztani az irat- és tervanyagokat. Mindez rendkívül összetett, sokrétű feladat volt. A trianoni békekötés után a magyar vezetők jelentős része nem maradt meg a helyén. Egyesek Magyarországra távoztak, másokat elbocsátottak, mert nem tették le az új államra a hűségüket. Az újonnan jött cseh ill. szlovák tisztviselők főleg az államigazgatásba kerültek.

Megindultak a területmegosztás miatt szükségessé vált tárgyalások. A szakemberek igyekeztek az új közigazgatásnál elérni, hogy a vízügyi egység megtartása érdekében a szétbontott társulatok között az együttműködés biztosítva legyen. A politika ezt a törekvést nem utasította el. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a Bereg megyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulatnak Beregszászon maradt főmérnöke, *Benda Kálmán* 1933-ig ellátta másodállásban a magyar terület főmérnöki teendőit is (*Kocsis 2002*).

A magyar-csehszlovák viszonylatban történő *iratcserére* vonatkozólag a két szomszéd állam között 1927. szeptember hó 1-én létesült megállapodás, amelynek általános része és III. függeléke tárgyalja a vízügyi iratok és tervek kölcsönös átadását. (*Kun 1937*).

4.3. Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízsabályozó Társulat

A Tisza felső szakaszának árvízi helyzetét már az első világháború megindulásának évében szertették volna javítani (*Becker 1939*). A Batár és a Túr kiöntéseinek hatására 1914. január 11-én 207 664 kh. (1195,03 km²) területen megalakult a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízsabályozó Társulat, beolvasztva magába a régi Szamos-jobbparti árvédelmi érdekeltséget. Keleti határa az a Túr-csatorna lett volna, amely a Túr és Batár felső vízgyűjtőjét árapasztóként vezette volna be a Tiszába. Az árapasztó építését 1914—15-ben meg is kezdték, mert egy hadifogolytáborot telepítettek ide (*Kocsis 2022*).

A Tisza-Szamosközi Társulatot jelentősen érintette a határmódosítás. Helyzetét jól jellemezte, hogy épp csak megalakult, a trianoni határ miatt azonnal három részre szakadt. Az első világháború utáni országhatár ezt a 207 663 kh területű árteret politikailag három részre osztotta úgy, hogy abból 113 217 kh, azaz 54,52% magyar, 21 144 kh, azaz 10,18% csehszlovák, 73 301 kh, azaz 35,30% román területen van.

A megváltozott helyzet rendezésére a három állam megbízottjai az eredeti társulat felszámolása érdekében ültek össze Szatmárnémetiben 1923. szeptember 13-án, ahol a vízrendszer egységes szabályozása érdekében Hármaskörös Műszaki Bizottságot hoztak létre. A bizottság határozatot hozott, hogy a teendőket egyeztessék, és hogy 1924. júniusig készítsék el a műszaki terveket. A bizottsági munkák irányításával a három országba került – vízügyi szempontból nagyon kényes, sokféleképpen rendezhető, fejleszthető – terület vízrendezése, – úgy látszott – megnyugtatóan alakult.

Tisza-Szamosközi Ártérmentesítő és Belvízszabályozó Társulat legnagyobb vállalkozása az 1920-as, 1930-as években a Túr rendezése volt. A Túr folyó, ahogy azt ma ismerjük, a vízszabályozási munkák születtje, hiszen születési éve: 1927. A szabályozás előtt a Túr „patak” kanyargó, sekély medrű, a helyét változtató, több ágra szakadó vízfolyás volt. A Tisza és a Szamos közére az országhatáron túlról érkező jelentős víztömegeken kívül a Túr vezette le a Tisza és a Szamos kiömlő árveit is. A Társulat élére 1926-ban nevezték ki miniszteri biztosnak *Kövessy Győző* mérnököt, aki kidolgozta a társulat érdekeltségi területére a vízrendezési munkák kiviteli terveit, amelyek jóváhagyása után a Túr szabályozási munkálatokat nyilvános versenytárgyaláson vállalatba adta, a többi vízrendezési munkát pedig a Társulat házilag hajtotta végre. Irányítása alatt 1927-1930 között elvégezték a Túr szabályozását, megépült a Túr torkolati bukógát, a sonkádi osztómű, a Túr belvíz-főcsatorna és annak torkolati zsilipje. A Túr vízrendszerét és a Tisza-Szamosköz belvízlevezető csatornahálózatát ekkor teljesen átalakították. 1935 végére a Tisza-Szamosköz vízrendezési létesítményei is elkészültek (*Szlávik* 2014).

A Batár bal parti, tehát határ menti töltés tulajdonképpen ideiglenes jellegű volt, feladata 1934-ben úgy lett megállapítva, hogy amíg a csehszlovákok a Tisza bal parti töltésnek a határon felüli építési munkálatait be nem fejezik, addig ezen ideiglenes töltés az 1933. júliusi árvíz fölött 50 cm-es biztonsággal adjon védelmet. Méreteit 2 m koronaszélességgel, 1:2 oldalrészűvel, a földművelésügyi² miniszter 1937-ben jóváhagyta.

A kárpátaljai vízgyűjtő 1938. október-1939. március között visszakerült Magyarországhoz; először a Beregszászi, később a Szatmárnémeti Folyamszabályozási Hivatalhoz tartozott. Bár 1940-1943 között a Csehszlovákiától visszakapcsolt területen a Társulat a bal parti töltés nagy részét megépítette, azonban a Batár-torkolatnál szükséges zsilip és a hozzátartozó 600 m hosszú töltés megépítésére már nem jutott ideje.

Az 1944-ben és az akkor ott felállított országhatár miatt még a határon lévő *Batár*-töltésben sem volt mód építési vagy fenntartási munkát végezni. 1947-ben a Batár-töltés megerősítési munkálatait a Társulat 5 éves tervébe 558 000 Ft költségelőiránnyal felvette, de erre a munkára a december végi árvíz előtt már nem kerülhetett sor (*Becker* 1948, *Serf* 1948, *Szent-Iványi* 1948, *Tápay* 1948, *TDT jegyzőkönyv* 1948a).

4.4. A vízgazdálkodási társulatok helyzete és működési feltételei a második világháborút követően

Az ország belső életében a vízügyeket is érintő alapvető változásokat a tulajdonviszonyok átalakulása jelentette. 1945. március 17-én kihirdették a kormány 600/1945.sz. rendeletét a földreformról, majd a rendeletet 1945 VI. sz. törvényként iktatták a törvénytárba. A rendelet, ill. törvény kimondta, hogy az érintett ingatlanhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket stb. is igénybe kell venni, tekintet nélkül arra, hogy azok az egykori birtokosnak,

² „földművelésügyi” – a tanulmányban a korabeli forrásmunkákban használt, az akkori helyesírási szabálynak megfelelő írásmódot használjuk.

vagy másnak a tulajdonát képezték. Ezzel a megszüntetett nagybirtokok területén lévő vízrendezési létesítményeket állami tulajdonná nyilvánították. A földreform során 3,2 millió hold földet osztottak szét 642 000 igénylő között. Ezzel a föld nélküli és az egy hold alatti földdel rendelkező agrárnépesség aránya 17%-ra csökkent (az 1941-es 46%-ról). A birtokszerkezet, a tulajdonviszonyok ilyen mértékű radikális változása rendkívüli kihatással volt a vízgazdálkodási társulatok működési körülményire, feltételeire.

A földművelésügyi miniszter 5600/1945. FM. sz. rendelete a földreform-törvény idézett szakaszára hivatkozással kinyilvánította: az elkobzott, illetve felosztott birtokok területét érintő vizek medrének tulajdonjoga az államra száll át. Ezt már csak egy lépés választotta el - *"A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról"* - szóló 1949. évi XX. törvény 6.§-ának elvi deklarációjától, amely kimondta: *"A vizek a nép vagyónaként az állam tulajdonában vannak."*

A háború utáni helyzetben – a háborús károk helyreállítási kötelezettségei mellett – a vízbábelőzési munkákat akadályozta, hogy az újonnan földhöz juttatottak anyagi erők hiányában a karbantartási munkáknak sem tudtak eleget tenni, a vízfolyások sok helyen feltöltődtek.

A Földművelésügyi Minisztérium a víztársulatok helyzetét vizsgálva megállapította, hogy működésük megbénult, ezért rendeletet adott ki önkormányzatuk ideiglenes felfüggesztéséről (41150/1945. FM. sz. rendelet). Intézkedését azzal indokolta, hogy a víztársulatok vezetőinek nagy része nincs a helyén, vagy nem alkalmas arra, hogy a földreform folytán előállott új társulati érdekeltséget képviselje, továbbá, a szakszemélyzetben bekövetkezett változások miatt a szakszerű munka sok helyütt nem biztosított, végül mert a társulatok pénzügyi helyzetében helyileg le nem küzdhető nehézségek merültek fel. A társulatok ügyeinek ideiglenes igazgatására *miniszteri biztost* rendelt ki. Előírta a szakszemélyzet számbavételét, a hiányzókat pótlását; a háborús rombolások okozta károk megszüntetését; az árvédelmi és belvízszabályozó művek helyreállításához szükséges munkaerő és anyagok (üzemanyag, zsák, rőzse stb.) biztosítását; a pénzfedezet előteremtésében való közreműködést. *A kormánybiztosnak* a rendelet értelmében mindent meg kellett tennie, hogy a földreform folytán földhöz juttatottakat ne sújtsa olyan mértékben az árvíz, ill. a belvíz, hogy gazdálkodásuk lehetetlenné válják. A társulatok állandó, rendes feladataként előírta a vízkárok megelőzését, megszüntetését; az új érdekeltség megállapítását; a pénzügyi egyensúly létrehozását; az ártéri járulékok behajtását. A jövőre nézve pedig előírta a vízhasznosítás kiterjesztését ott, ahol erre természeti adottság van, különös tekintettel a földhöz juttatottak gazdálkodására; talajjavítási munkák elvégzését; vízhasznosítási és talajjavítási tanfolyamok szervezését a társulati szakszemélyzet számára; valamint mintatelepek létesítését. A 6990/1946. ME. sz. rendelet a miniszteri biztosok jogkörét kölcsön felvételére is kiterjesztette, a 95.250/1945. FM. sz. rendelet pedig a miniszteri biztosok kirendelésének meghosszabbításáról rendelkezett (*Fejér 2001*).

A kormányzat a miniszteri biztosi intézmény általánossá tételével az eredetileg egy évre tervezett vízügyi szervezeti megoldást végül az államosításig fenntartotta.

5. A HIDROMETEOROLÓGIAI ÉS HIDROLÓGIAI HELYZET 1947/48. TELÉN

5.1. Az árhullámot kiváltó időjárási helyzet

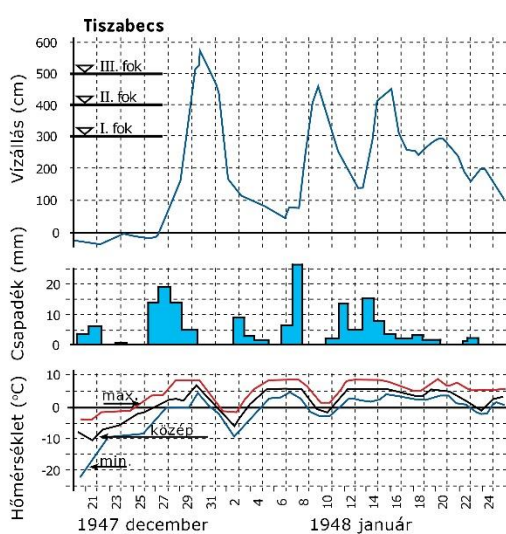
Az árvíz megelőző három esztendő különösen meleg és száraz időjárású volt, a kortársak is kiemelik a mezőgazdasági termelést ekkortájt sújtó aszálykárokat. 1947–48 tele úgy indult, hogy a havi középhőmérséklet még novemberben és decemberben is az átlag fölött volt 1-2 fokkal és egészen december közepéig rendkívül enyhe, meleg és száraz idő volt. Ezt azonban

december 15-én egy igen erős lehűlés követte, december 21. körül 9-18 °C-os fagyok voltak, melynek következtében a talaj erősen átfagyott (1. ábra). A folyók befagytak.

1947 áprilisától októberéig nagy csapadékhiány volt, de novemberben és decemberben az átlagon felüli csapadék hullott. A Tiszabecs környéki csapadékadatokból következtetve feltehető, hogy az Erdős-Kárpátokban átlag 120 mm volt a decemberi csapadékösszeg. Ez az 1. táblázat szerint a sokévi átlag 12%-a, pedig a decemberi átlag általában csak az évi átlag 5,5%-át éri el. Ezek szerint az 1947 decemberi havi csapadék összeg az Erdős-Kárpátokban az átlagosnak kb. 210%-a volt.

Évi átlag	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1030 mm	3,3	4,1	5,6	5,9	10,3	14,8	12,8	12,3	7,8	11,2	6,4	5,5

1. táblázat. Sokévi csapadékadatok a Felső-Tisza vízgyűjtőjén Körösmezőnél
(Havi megoszlás a sokévi átlag %-ában) (Katona 1949)

1. ábra. Időjárási és vízállás adatok összefüggése a tiszabecsi szelvényben (Katona 1949)

December 21-én enyhülés kezdődött, mely a karácsonyi ünnepekre bőséges havazást hozott. A meginduló havazás beborította a Kárpátok lejtőinek átfagyott talaját, s a hideg nem is engedte elolvadni a hótakarót. A hullott csapadék Tiszabecs környékén a sokévi átlag kétszeresét is meghaladta, s így nagy a valószínűsége annak, hogy Máramarosban annak többszöröse volt. A karácsony után két napig tartó újabb erős hóesés (1. ábra) a hótakarót 1 m-nél magasabbra növelte. December 28-29-én azután egy heves ciklon váratlanul tavaszi meleget és átlagon felüli esőt hozott a fagyott talajú vízgyűjtőkre egy nyáriás zápor formájában, s megindult a rohamos felszíni olvadás. A fagyott földön hirtelen lezúdult víz végigsöpört a Felső-Tisza völgyén.

A szórványos hírek szerint a vízgyűjtő felső vidékén utakat, vasutakat szakított át az árvíz és így hömpölygött le a Huszt alatti szélesebb Tisza-völgybe s idézett elő a Felső-Tiszán egy minden addigit felülmúló árvizet (Dabolczi 1950, Szent-Iványi 1948, Lengyel 1967).

5.2. A vízállások alakulása

A felolvadt nagytömegű hóból, s a záporból keletkező víztömeg hirtelen zúdult a Tisza völgyébe: Tiszabecsen december 27-én 8 cm, 29-én 22 órakor már 270 cm volt a vízállás. Az I. fokú árvízvédelmi készültség szintje itt a 300 cm-es vízállásnak felel meg. December 30-án 8 órakor a vízszint elérte az addigi (1933-as) maximumot (535 cm), 12 órakor az 570 cm-es vízállást, 24 órakor az 573 cm-t. [Ezt a leolvasott tetőző értéket több forrásban (Dabolczi 1950, TDT 1948d) később 600 cm-re korrigálták, mivel a hullámtéri vízmérce egy 30 cm vastagságú álló oszlopra volt szerelve úgy, hogy a mérce lap az oszlop okozta hullámvölgybe esett; a torzítást ebben a felső mérési tartományban 24 cm-re becsülték. A Vízrajzi Évkönyv a tetőzést 573 cm-rel jelezte, megjegyezve, hogy szakadás nélkül 650 cm lett volna].

Tivadarnál december 27-én 70 cm, 30-án 558 cm volt a vízállás. Az árhullám indulásakor a folyón szórványosan volt jég, de ennek a továbbiakban nem volt szerepe az árvízi eseményekben. A Vízrajzi Évkönyv adatai szerint az 1947/48. évi felső-tiszai árhullám vízállás adatai nem voltak jéggel befolyásolt értékek. Az áradás mértéke 29-30 között volt a legnagyobb: Tiszabecsen 375 cm, óránkénti átlagban 16 cm, Tivadaron 416 cm, óránkénti átlagban 17 cm. Az áradás mértéke Tiszabecsnél 14 óra alatt 300 cm volt (1. ábra).

A gátszakadásokon kifolyt víz ellenére, az árvízszintek a Tiszabecs-Tivadar közötti szakaszon 38-103 cm-rel haladták meg az 1869. ill. az 1933. évi mértékadó maximumokat (2. táblázat). A Tiszabecs fölötti vízállások nem ismertek (Dabolczi 1950). Áradt a Szamos és a Túr is — Garbolcnál a tetőző vízállás 0,40 m-rel haladta meg az addig észlelt maximumot (Tápay 1947).

Vízmérce				Maximális vízállások				
neve	helye (part)	szelvény	„0” pont	1869	1888	1933	1947/48	vízszint-emelkedés
		fkm	mAf					
Tiszabecs	bal	757	115,13			535	573 (600)	38 (65)
Tiszakóród	bal	741	110,12			640	709	69
Tarpa	jobb	725	107,54	697			782	85
Tivadar I.	jobb	718	106,18	744	744		847	103
Tivadar II.	jobb	713	105,61	755			800	45
Vásárosnamény	jobb	686	102,65		900		888	-12

2. táblázat. Tetőző vízállások a Felső-Tiszán az 1947/48-as árhullámnál (Dabolczi 1950)

A december végi árhullámot kiváltó időjárási helyzetet lehűlés követte, majd ciklikusan újabb, felmelegedést és esőt hozó ciklonok és lehűlések alakultak ki. 1948. január 20-ig a Felső-Tiszán négy olyan árhullám vonult le, amelynek szintje meghaladta, vagy megközelítette az I. készültési fokozatot, a tiszabecsi vízmérce 300 cm-es vízszintjét (1. ábra). A második és a harmadik árhullám önmagában már nem jelentett volna veszélyt az 1933. évi LNV-től 80 cm-rel elmaradó tetőző vízszinttel, de a meglévő szakadásokon kiömlöve további hatalmas pusztítást okozott (Katona 1949, Szent-Iványi 1948). A három árhullám egymásra futva, egyesülve a Tisza Vásárosnamény alatti szakaszán 85-90%-ra emelte a vízszintet (Vízrajzi Intézet 1948).

5.3. Az árvíz okai

Az 1947 decemberi árvíz bekövetkezésének legfontosabb oka a rendkívüli időjárási viszonyokban (az Erdős-Kárpátokban a sokévi átlagos havi csapadék 210%-a hullott le 1947 decemberében) és az időjárási tényezőknek a Felső-Tiszán addig soha elő nem fordult találkozásában keresendő. A Felső-Tisza magas hegyeket magában foglaló vízgyűjtőjének fagyott talaján összegyűlt nagy mennyiségű hőtömeget hirtelen erős felmelegedés és nyári zápor érte. Az így keletkezett nagy víztömeget a Felső-Tisza medre nem tudta levezetni és így mederből való kilépés és a védtöltések meghágása elkerülhetetlen volt. Hasonló helyzet alakult ki 1925 karácsonyán a Körösök hegyvidéki vízgyűjtőjén, amikor a vastag hótakaróra néhány óra alatt 60 mm-es, nyári zápor jellegű eső hullott. Mindez megisméltódott 70 évvel később, 1995 karácsonyán ugyancsak a Körösökön. Analóg időjárási helyzet okozta a Felső-Tisza 2001 márciusi árvizét is.

A felső-tiszai árhullám heves levonulásában és a jelentős mértékű lefolyási hányad kialakulásában minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a húszas-harmincas években a máramarosi fenyves-erdők nagymérvű letarolása következtében megváltoztak a lefolyási viszonyok, a maradék erdő vízvisszatartó képessége erősen lecsökkent, így az olvadt hóból és záporból keletkező víztömeg hirtelen zúdult a Tisza völgyébe (Dabolczi 1950).

A Tisza Tiszabecs feletti szakaszáról meteorológiai és vízállás adatok nem álltak rendelkezésre, ennek következtében árvízi előrejelzés sem készült. Az árvíz katasztrófa bekövetkezéséhez bizonyíthatóan hozzájárult a Felső-Tiszán az azt megelőző évtizedekben végzett ármentesítő munkálatok hatása is. A magyar szakaszon növelte az árvízveszélyt, hogy az 1933. évben eredményesen kivédett addigi legnagyobb árvíz után a határon túli szakaszon, a Tisza-Batár Társulat korábbi nyílt árterét és Tiszaújlak vidékét a hullámtérből kiiktatták, betöltészték és így az árhullám elterülésének lehetőségét lényegesen csökkentették.

6. AZ ÁRVÍZ LEVONULÁSA, A VÉDEKEZÉSI MUNKÁK

A Tisza rohamosan növekvő árvize december 30-án reggel 6 órakor szovjet területen, Tiszaújlak és Bökény között két helyen (Lászlóffy 1982), összesen mintegy 250 m hosszban átszakította a Tiszaújlak-Királyháza közötti, az 1941–44. években épült bal parti Tisza-töltést (2. ábra). A szakadáson átzúduló víz, egyesülve a Batár-torkolat mintegy 600 m hosszú töltés nélküli kapuján át a Batár 8,5 km hosszú bal parti töltésére duzzasztott Tisza-vízzel, a Batár-töltést mintegy 4,5 km hosszban, átlagosan 20 cm-rel meghágtá. A Batár-töltés, mint a Tisza völgyének keresztgátja, a tiszai töltésnél 0,5 m-rel alacsonyabb töltésmagasságra ideiglenes jelleggel épült; 2 m koronaszélességű 1:2-es külső és belső rézsűjű volt.

2. ábra. Térképvázlat az árvízzel érinteti Tisza bal parti területről

A trianoni békeszerződés következtében Tisza-Szamosközi Társulat területének árvízvédelmére ideiglenes megoldásokat kellett találni, azoknak megfelelő műveket kellett építeni. Ilyen megoldás volt a határon épített Batár-töltés, amelynek funkciója a határon túli Tisza-töltések megépültevel megszűnt volna. Az ideiglenes töltésvonalat egyrészt a nemzetközi megállapodások, másrészt a töltés átmeneti jellege miatt nem lehetett és nem is volt szabad magasabbra építeni.

A társulat az árvíz elleni védekezést azonnal megindította. A nem sokkal korábban elhunyt szakaszmérnök helyett — akinek a munkakörét még nem töltötték be — Sík Jenő, a társulat igazgató-főmérnöke ment a helyszínre és a közeli Tiszabecs és Uszka községekből kirendelt közterővel a határt képező Batár-csatorna bal parti (trianoni) gátján megkezdte a védekezést és a szükséges nyúlgát emelését. A közigazgatás részéről a főispán és az alispán személyesen irányították a közterőt a helyszínre. Az Országos Árvízvédelmi Kormánybizottság és a folyam- mérnöki ügyosztály vezetője azonnal a helyszínre indultak. A katonai erő kirendeléséről is haladéktalanul intézkedtek.

A víz azonban rohamosan tovább emelkedett és még december 30-án a reggeli órákban elérte a trianoni gát koronáját és több kilométeren át, 20-25 cm magasságban folyt át a gáton. A nyúlgát emelése nem haladhatott olyan gyorsan, hogy a 8 km-es szakaszon felépülhetett volna. Az átbukó víz magassága 70 cm-rel haladta meg az addig észlelt 1933. évi maximumot. A Batár töltésén Tiszabecs és Uszka között kerekén 4,5 km hosszban átbukó víz azt a tiszabecsi vízmérce fölött 2,5 km-re, az 1,090-1,280 m szelvények között két helyen, 66 és 43 m-es szakaszon, összesen 109 m hosszban átszakította. A szakadások a tiszabecsi vízmérce adataiból ítélve 30-án 10

óra körül alakultak ki. A védelem *Tiszabecsnél* a második vonalra szorult, a még alacsonyabb régi öblözeti töltésre, az ún. Halvány gátjára. December 30-án 11 óra tájban a medencét a víz megtöltötte és ott is áttört a töltésen hosszú szakaszon, a töltés itt is kimosódott és átszakadt. A lezúduló víz a terep esését követve nagy gyorsasággal öntötte el a *Tisza-töltés* és az új *Túr-csatorna* töltése közötti területet. A társulat az árvizet a *Túr-csatornánál* lokalizálta.

A meghágásból és a szakadásból a víz a *Tiszabecs-Kishódos* közötti *Batár-Palád* töltés, a *Kishódos-Tizsakóród* közötti *Túr* jobb parti töltés és a *Tizsakóród-Tiszabecs* közötti *Tisza* bal parti töltés által határolt belvízöblözetben, *Magosliget*, *Uszka*, *Tiszabecs*, *Milota*, *Tiszacsécse* és *Tizsakóród* községek határában (2. ábra), mintegy 80 km² (kerekén 14 000 k. hold) területet öntött el és — *Magosliget* kivételével — részben elöntötte e községek belsősíki részeit is. Az öblözetbe betört vizet a szabályozott *Túr* folyó töltésénél (2. ábra), a kölcsei szakaszon több száz méter hosszban nyúlgátat emelve a társulat megfogta és ezáltal lokalizálta a társulati ártér kb. 12%-ára. A Vízrajzi Intézet számítása szerint a *gátszakadás*on kifolyt vízmennyiség 78 millió köbméter volt (*Szent-Iványi 1948, Tápay 1948, TDT 1948a*).

Az árvizek hullámtéri levonulásának hevedésére jellemző, hogy 30-án reggel 3 órakor ömlött át először a meghágásból származó víz az *Uszka—Magosliget* között úton (2. ábra), a töltés-szakadás 10-11 óra között következett be, s a terepen levonuló víz az *uszka-tiszabecsi* vonal alatt 8 km-re fekvő *Tizsakóródon* 31-én reggel 4 órakor jelentkezett, 31-én 18 órára *Tizsakóródot* az árvíz elborította.

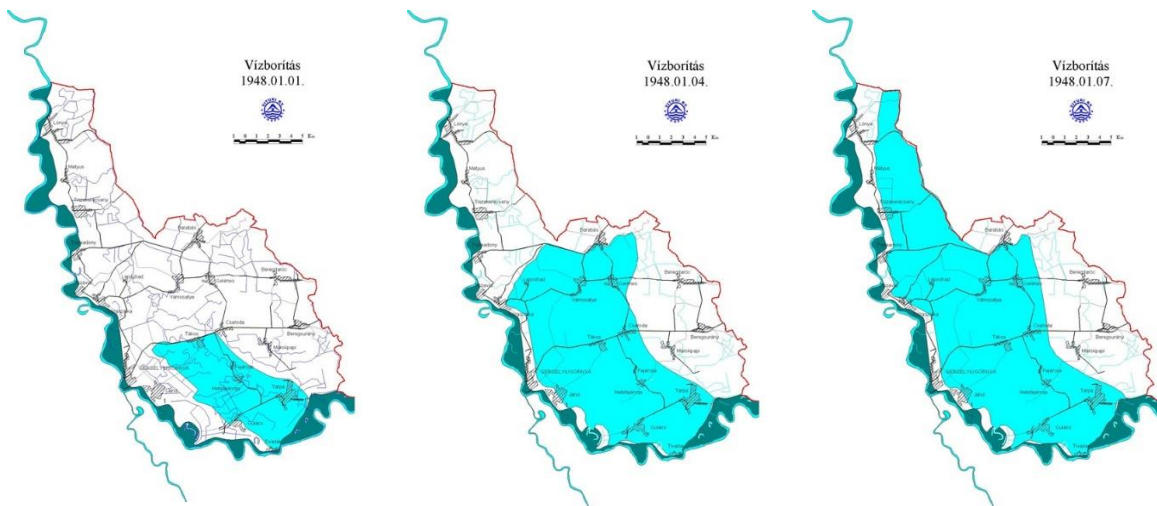
A *Batár* töltésén áttört víz az elöntött mintegy 80-90 km² terület legmélyebb része, *Tizsakóród* határa felé húzódott. *Tizsakóród* lakossága a kiömlött víz gyors visszavezetése érdekében a *Tisza* bal parti töltését, a 34+150 km-es szelvényben, megdölgőleg és főként szakszerűtlenül átvágta. Ezen az átvágáson jutott vissza a kitört víz nagyobbik része ismét a *Tiszába*, kisebb része pedig *tizsakóródi* zsilipen át ugyancsak a *Tiszába*. A *tizsakóródi* szakszerűtlen töltésátvágás az újabb árhullám következtében mintegy 120 m szélességben fejlődött ki. A *tiszabecsi* szakadásokban elfolyt vízmennyiségű víz ellenére a *Tiszabecs* alatti *Tisza-szakasz* vízszintje még mindig az 1869. évi és az 1933. évi maximumok fölött maradt (2. táblázat). A további eseményekre nézve fenyegető előjel volt, hogy a *bökényi gátszakadás* helyreállítását január 3-ig a szovjet vízügyi szervek meg sem kezdték (*Sík 1948*), ezzel a második és harmadik árhullám károkozását is előrevetítették.

Dr. Szentirmay Dezső járási jegyző, a közigazgatás részéről *Tiszabecs* községbe kirendelt árvédelmi biztos, a járási főjegyzőnek írott 1948. január 24-i jelentésében rögzítette a következőket is: „Ezen árvíz során *Tiszabecs* egybehangzó véleménye, hogy *Sík Jenő*³ főmérnök emberfeletti

³ **Sík (Schick) Jenő** (1896-1968). Mérnöki oklevelét 1922-ben szerzi meg a Műegyetemen. Vízügyi szolgálatát napidíjas mérnökként 1922-ben kezdi meg. 1925. augusztus 1-vel hívják meg a Fehérgyarmat székhellyel működő *Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulathoz*. Eleinte szakaszmérnöknek nevezik ki, majd rövidesen igazgató-főmérnöknek. Ebben a minőségében vezeti a *Túr* szabályozását. A Társulatrészek 1939-ben történt egyesítése után az ismét Szatmárnémeti székhelyű teljes Társulat igazgató-főmérnökeként működik. A *Batár* mentén kialakuló töltésszakadás miatt méltatlanul és igazságtalanul meghurcolják, bűnvádi eljárás indul ellene, ideiglenesen igazgatói beosztásából felfüggesztik, majd letartóztatják. 1948. május 7-én szabadlábra helyezik, május 15-ével visszahelyezik állásába és teljes rehabilitációt kap. Mindez azonban önértetét és egészségét is megrendíti. A víztársulatok államosítása után 1948. év végén öt társulatrészből megalakul *Mátészalkai Árvíz- és Belvízvédelmi Kirendeltség* vezetésére kap megbízást, majd a *Nyíregyházi Vízgazdálkodási Körzet* *mátészalkai Szakaszmérnökségének* vezetője lesz. 1950. augusztus 1-től szolgálati érdekből az akkori *OVgH Folyamszabályozási osztályhoz* helyezik át. Az 1953. október 1-én megalakuló *Országos Vízügyi Főigazgatóságnál (OVF)* csoportvezető, 1963-ban történt nyugdíjazásáig.

24 km²-t. Január 3-án a vásárosnamény-beregsurányi út hídjain és átereszein átömlő víz elérte a *Szipa-főcsatorna* északi depóniáját, *Vámosatya* és *Gelénes* községek déli részét, s elöntött újabb mintegy 20 km²-t. Január 4-én a *Gelénes-Vámosatya-Tizzaszalka* közúttól északra a tizzaszalka-barabási útig nyomult előre, elöntve további 22 km²-t, január 5-én a tizaadony-hetyeni útig további 14 km²-t. Január 6-án a víz áttört szovjet területre, ott valószínűleg *Hetyent* és *Kisharangláb* öntötte el, magyar részen a *Csaronda* bal partján 4 km²-t öntött el. Január 7-én érte el a víz *Lónya* község keleti határát, s az északi országhatárig újabb 12 km²-t öntve el szovjet területre ért (3. ábra). Január 1-7 között a *Tisza* jobb parti belvíztérből magyar részen összesen 156 km² került víz alá. Az elöntött községek közül legtöbbet szenvedett *Tivadar*, *Gulács*, *Tákos*, *Jánd*, *Gergelyi* községek belsősege. Ezekben a községekben védekezésre nem is gondolhattak. A mentési munkálatokat a rendőrség és a katonaság végezte ladikkal.

A beregi vízborítás térképi ábrázolását a 4. ábra szemlélteti. Az ábrákat valamennyi forrásmunka adatainak feldolgozásával szerkesztettük meg. Az 1947/48-as beregi árvíz-katasztrófa után több mint 53 évvel, a *Tisza* jobb parti öblözetében, a Beregben, csaknem ugyanazon a helyen ismét töltésszakadások következtek be és a terület ismét víz alá került. (Szlávik 2021).

4. ábra. Vízborítás a Beregben (1948. január 1., 4. és 7.)

A szilveszter éjszakai szakadáson át az árhullámból a belvízöblözetbe kitörő víz alig érte el az ártér északi, lónyai határát, mikor *Tiszabecsnél*, majd *Tivadarnál* a *Tiszán* újabb árhullám jelentkezett, s ömlött ki a területre, s az elöntést mintegy 158 km²-re növelte. A második árhullámot január 14–21 között egy harmadik követte, az elöntött terület a *Tisza* jobb parti belvízöblözetben 178 km²-re nőtt.

A tivadari szakadás elzárása az első árhullám után megindult, de a második és harmadik árhullám az építést erősen akadályozta, eredményes munkát végezni nem lehetett. A *Tisza* jobb parti községek ezért kénytelenek voltak magukat külön-külön védeni, gyors tempóban emelt 0,50-1,50 m magasságú körgátakkal. A 15 község belsőségének védelmére az első és a harmadik árhullám között mintegy 58 km körgát épült (Becker 1948, Dabolczi 1950, Szent-Ivánvi 1948, Tápay 1947, 1948).

Dabolczi János, a mátészalkai szakaszmérnökség vezetője 1950. augusztusi kéziratos visszaemlékezésében megörökítette azoknak a vízügyi műszakiaknak a nevét, akik az árvízvédekezési munkákat irányították. A vízügyi szolgálat számos későbbi nagy egyénisége közreműködött az árvízvédelmi és helyreállítási munkákban. A községi körgátok építési munkáit a *Tisza* jobb partján *Gergelyugornya* községben dr. *Halácsy László* főmérnök, *Tizzaszalkán*, *Tiszaviden*

és Tiszakerecsenyben Papp István mérnök, Márokpapi, Hete, Fejércse községekben Kobza Dezső mérnök és Sándor Sándor vezető technikus, Jándon Töröcsik Gyula mérnök. Lónyán Jancsó Gyula mérnök és Kiss Miklós mérnök, Csarondán és Gelénesen Szepessy Árpád mérnök. Vámosatyán és Barabásban Csermák Béla mérnök, Tivadarban és Tarpán Konrád Rudolf vezető technikus irányították (Dabolczi 1950).

A tivadari töltésszakadás méretére jellemző, hogy a 100 m hosszú szakadás 60 m-es középső szakasza mintegy 12-15 m-rel mélyült a töltés-korona alá; legmélyebb pontja a 102,20 mAf mélységet érte el úgy, hogy a szakadás fenékszintje a 370 m-re lévő 106,18 mAf 0 pont magasságú mérce 0 pontja alá mosódott 4,0 m-re, tehát valószínűleg a régi meder fenékszintjét érte el.

Dr. Gál Elek, Szatmár-Bereg vármegye alispánja, a Mátészalkán, 1948. február 1-én kelt, a Belügyminiszternek küldött havi helyzetjelentésében beszámolt a fehérgyarmati járás északi részét, és a beregi járást, illetve a vásárosnaményi járás beregi részét ért súlyos árvíz katasztrófáról. Az alispáni jelentés szerint az áradások igen súlyosan érintették Tiszabecs, Uszka, Tizsakóród, Tizacsécs, Csaroda, Fejércse, Gergelyi-Ugornya, Gulács, Hete, Jánd, Tákos, Tivadar, Vámosatya és Milota községeket, kevésbé érintette, illetve csak határainak egy részét borította árvíz Szatmárcseke, Magosliget, Botpalád, Tiszaadony, Tiszavid, Tarpa, Lónya, Tizakerecseny és Mátyus községeknek.

Az árvíz által érintett községek összes lakossága 22 794, amelyből az árvíz által teljesen vagy nagy részben elborított községekben 13 608, míg az árvíz által csak az egyes községek határait érintett településeken 9 186 lélek lakott. Az alispáni jelentés szerint az árvíz mintegy 62 000 katasztrális holdat (35 700 ha-t) érintett, amelyből 39 540 kh volt a szántó. Az érintett területeken teljesen összedőlt 631 lakóház és teljesen lakhatatlanná vált 682. Az összedőlt, vagy használhatatlanná vált melléképületek száma 1 399. Az állatállományban is igen súlyos kár mutatkozott. A hajléktalanná vált lakosság elhelyezése és ételmezése igen nagy feladat elé állította a közigazgatósági hatóságot, az egyes szakigazgatási vármegyei hivatalokat. Az alispáni jelentés részletesen taglalta az árvíz sújtotta lakosság kenyér, liszt, cukor, petroléum, hús, zsír, tűzifa, szappan és cipőtalpalási-utalvány ellátást, különös tekintettel, hogy ezekre a termékekre jegyrendszer volt érvényben (Gál 1948).

Dr. Galambos József, Szatmár-Bereg vármegye tisztii főorvosa az alispánnak küldött havi jelentéseiben részletesen beszámolt a vármegyében végzett egészségügyi munkákról, különös tekintettel az árvíz okozta többlet feladatokra. Az 1948 februári jelentés szerint az árvízzel előntött és fertőzött kutak fertőtlenítését folyamatosan végezték. A lakosságot dobszó útján ismételten figyelmeztették, hogy csak mélyfúrású kút vizét, ahol nincs, forralt vizet igyon. A hastífusz veszélyének csökkentésére az árvizes községek lakosságát beoltották. Erre a lakosság ol-tásköteles részének mintegy 90%-a önként jelentkezett (Galambos 1948).

Szűcs Gyula, Szatmár-Bereg vármegyei hivatalvezetője a Vármegyei Közigazgatási Bizottságnak február 10-én küldött január havi jelentésében részletesen beszámolt a mezőgazdasági árvíz károkról, az elpusztult állatállományról, a megsemmisült takarmányról, a takarmányozás nehézségeiről és központi segítséget kért a vetőmag és az állati takarmányok sürgős pótlására (Szűcs 1948).

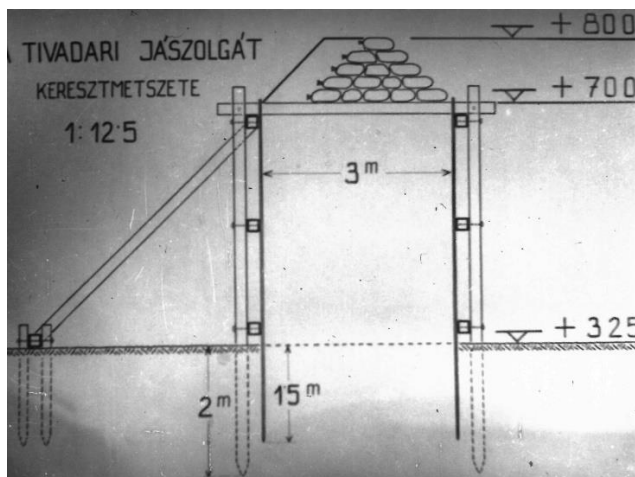
7. ÁRVÍZKÁROK ÉS HELYREÁLLÍTÁSI MUNKÁK

A töltésszakadások következtében jelentős árvíz károk keletkeztek. A Tisza bal parti öblözetben elpusztult 226 lakóház, 78 melléképület, megrongálódott 106 lakóház és 169 melléképület. A beregi öblözetben összesen 423 lakóház összeomlott, 277 ház megrongálódott. A társulat hídjai közül a víz 11-et részben elvitt. Az állami és törvényhatósági hidak közül nagy kárt szenvedtek a vásárosnamény-beregszászi út hídjai, melyek közül kettő 3-3 nyílású boltozott kőhíd beomlott (Becker 1948, Dabolczi 1950, Szent-Ivánvi 1948, Tápay 1947, 1948).

Az árvízi elöntéssel érintett 255 km²-nyi területen a 4500 ház több mint 20%-a összedőlt, vagy lakhatatlanná vált. Az anyagi kár nagyságát nehezen lehet megbecsülni, különösen azért, mert ez a vidék az ország egyik legszegényebb területe volt, ahol a házak többsége vályogból épült. Az általában kevésbé értékesnek tekintett vályogépület elvesztése mégis sokkal nagyobb kárt jelentett tulajdonosának, mint amennyire esetleg a biztosító értékelte volna. Az állatállomány jelentős részét sikerült elhajtani, de igen sokat szenvedtek az állatok az árvíz nyomában fellépő takarmányhiány miatt. *A hivatalos adatok szerint az árvíznek három halálos áldozata volt. Két férfit Tiszakóród határában a mentési munkálatok idején sodort el az ár.*

*Takács Ferenc*⁴ államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos 1948 január első napjaiban megbízta *Durst Zoltán* miniszteri tanácsost a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatnál és a Beregvármegyei vízszabályozó és Ármentesítő Társulat területén a töltésekben a december végén bekövetkezett árvíz okozta hiányok sürgős helyreállítási munkálatainak egységes irányításával. Elrendelte, hogy *Durst Zoltán* a szükséges előkészületek és szerszámok beszerzése után haladéktalanul utazzék a helyszínre. A társulatokat egyidejűleg utasította, hogy kiadandó rendelkezéseit a lehető legrövidebb időn belül teljesítsék (*Megbízólevél* 1948).

A tiszakóródi szakszerűtlen töltésátvágás újjáépítése csak 1948 novemberében készült el 18000 m³ földmunkával. A helyreállítás mintegy 190 000 Ft-ba került. A tivadari szakadást ideiglenes jelleggel még 1948 január-február hónapban, egy 280 fm hosszú, a szakadás előtt ívelő, 3,00 m széles, átlag 4,50 m magas jászolgáttal zárták el (*5. ábra*), melyet a mentett oldalon sűrű dúcolással támasztottak ki (*Sík-Dabolcsi* 1957). A tivadari gátszakadás helyreállítását *Markó Iván* miniszteri biztos irányította. Az átbukó víz az árvédelmi töltés mögött 12-15 méter mély, és több mint száz méter hosszú kopolyát képezett. Ezt kellett betölteni és egy jászolgátat építeni, melynek védelme alatt kézi erővel és lovas kordélyal épült meg a továbbiakban az új árvédelmi gát. Ezt a feladatot *Markó Iván* irányítása mellett éjjel-nappal végzik.

5. ábra. A tivadari töltésszakadás jászolgáttal való elzárásának vázlatterve

(Forrás: a Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság gyűjteménye)

3. kép. Takács Ferenc földművelésügyi államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos

(Forrás: MagyarKörnyezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

⁴ **Takács Ferenc** (1893-1963) kőműves, szociáldemokrata politikus Az Ideiglenes Nemzeti Kormány iparügyi minisztere (1944. december–1945. június), a Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkára (1945. november–1948. április), árvízvédelmi kormánybiztos. Az 50-es évek elején visszavonult a politikai élettől.

1948. február 14-én Budapesten ülésezett a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Vízügyi Műszaki Kistanácsa (FM VMT jkv. 1948). *Takács Ferenc* FM államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos elnökölt. Neves, rangos résztvevők voltak jelen, többek között: az FM részéről: *Pataky Béla*, *Durst Zoltán*, *Fazekas Károly*, *Serf Egyed*, *Markó Iván*, *Iványi Bertalan*; a Műegyetem részéről: *Németh Endre* és *Szilágyi Gyula* professzorok; a Közlekedési Minisztérium hídosztálya részéről: *dr. Széchy Károly*; *Pichler János*, a Tisza-Dunavölgyi Társulat Központi Bizottság titkára, *dr. Bogárdi János*, a Vízrajzi Intézet igazgatója és mások (összesen 28 résztvevő).

Pataky Béla, az FM osztályfőnöke összefoglalta az 1947. év december legvégén bekövetkezett felső-tiszai árvíz lefolyását. Véleménye szerint: „... a Tisza tivadari visszaduzzasztásának egyik oka a híd, a másik maga a szűkület. Ha eltávolítanánk a hidat, 15 cm-es vízszintsüllyedést kapnánk, ha pedig az egész szűkületet megszüntetnénk, akkor 60 cm-es vízszintsüllyedés állna elő. ... Az, hogy a töltésszakadás Tivadarnál következett be, az nem csupán a véletlennek tulajdonítható. Ha egy pillantást vetünk a térképekre, láthatjuk, hogy míg a hullámtér Tivadar felett 3 km-rel 2,5 km széles, közvetlen Tivadar felett már csak mintegy 600 m, Tivadar és Kisar között pedig 350 m-re szűkül össze, s az árvíz nyugodt lefolyását egy a hullámtérbe mélyen benyúló orr akadályozza. A hullámtéren lezúduló víztömeg szinte merőlegesen támadta azt a töltésszakaszt, a lefolyó víz felsiklott, átcsapott a töltéskoronán és bekövetkezett a töltésszakadás.” (FM VMT jkv. 1948)

4. kép. A tivadari gátszakadás helyreállításán dolgozó kubikosok (1948) (Fotó: Konrád Rudolf)

5. kép. Az 1947 szilveszteri gátszakadás után töltéskorrekcióval épülő új töltésszakasz építése fogatos munkával

A Tivadar-Kisar közötti szűk árvízi szelvény és a tivadari híd feletti jobb parti töltésszakasz vonalának korrekciójához a Vízügyi Műszaki Kistanács négy nyomvonal-változatot vizsgált meg. Valamennyi változatnál a töltések tervezett szelvénye egységes: 3 m koronaszélesség, 1:3 víz-felőli és 1:2 mentett oldali rézsű, a korona szintje alatt 2 m-rel 3 m széles padka beépítésével. A kialakult vita során a többség azt a változatot támogatta, amely a szakadás-elzáráshoz csatlakozó vonalkorrekcióval, 11 tivadari porta áttelepítésével előirányozza a Tivadar feletti csaknem 90°-os kanyar átvágással való megszüntetését, *Takács Ferenc* összegzése szerint „részben műszaki, részben pénzügyi okokból”. A Társulat erre részletes tervet dolgozott ki, végrehajtása azonban a kisajátítási és áttelepítési nehézségek miatt 1949-re maradt. Annak ellenére, hogy 1948-ban a műszaki lehetőségeket igen alaposan feldolgozták, elemezték, a szóba jöhető tervváltozatokat elkészítették, azokat –pénzügyi okokból – akkor nem valósították meg. A végleges elzárás 1948 márciusában kezdődött és júniusban fejeződött be. A szakadás elzárásba – a kialakult hatalmas kopolya miatt – kordélyos munkával beépített földtömeg 68 000 m³. (Más források szerint a 100 m-es szakadás elzárásába 1948. március-májusban 100 000 m³ földet építettek be 1 520 000 Ft költséggel.) Az elzárás két oldalról épült (*Sík–Dabolczi 1957, Ihrig*

1973). A rendkívüli magasságú és hevedességű árvíznél jelentősen károsodtak a partok is, több partbiztosítást is újjá kellett építeni.

A tivadari 92 éves *Danó Sándor* a vele 2022. szeptember 28-án készített interjúban elmondta, hogy az 1947/48-as árvíznél 16 éves volt. Jól emlékszik az akkori eseményekre, a kitelepítésre, az újjáépítésre, a gátak helyreállítási munkáira. Elmondta: „...*két kordé is belecsúszott a szakadásba ...Szaladtunk, hogy mentsük őket, de nem tudtunk se lemenni, se kihúzni... odaveszett a kordélyos és megdőglött a ló is. Két kordélyos is...*” (*Danó 2022*).

A Kisar-Tivadar körüli térség árvízvédelmi problémáinak végleges megoldása 1948-ban ugyan elhalasztódott, de 1949-1954 között számos intézkedés történt annak a műszaki-gazdasági vizsgálatnak és megállapításoknak a szellemében, amelyet 1948. februárjában az akkori Vízügyi Műszaki Kistanács is megtárgyalt. 1948-1954 között 600 ezer m³ földtömeget építettek be a jobb parti tiszai (bereg) töltésekbe. Ez azt jelentette, hogy 1947. után a Bereg megyei töltésszakaszon az addig beépített 2 430 000 m³ töltéstömeg 3 millió m³ fölé emelkedett (*Sík-Dabolczi 1957*).

6. kép. Újjáépítés a Beregben
(*Filmhíradó on-line 1948*)

Széles körű társadalmi összefogással valósult meg az árvízkárokat szenvedett falvak összedőlt, megrongálódott lakóházainak, gazdasági épületeinek helyreállítása, újjáépítése. A Nyírségi Magyar Nép számolt be arról, hogy Tizsakóródon nagyszabású ünnepség keretében avatják fel az árvíz során elsodortak helyén épült új tizsakóródi házat. „*Az avatási ünnepséges megjelenik Tildy Zoltán köztársasági elnök, Rajk László belügyminiszter és Darvas József építés- és közmunkaügyi miniszter.*” (NMN 1948.VI.24.).

8. AZ ÁRVÍZI ESEMÉNYEK A KORABELI SAJTÓ TÜKRÉBEN

A napilapok közül elsőként a Szabad Nép tudósított a kezdődő árvírről. A lap 1947. december 30-i számának szalagcímei: „*Megduzzadt a Tisza vize és Bökénynél átszakította a gátat*”, „*Négy községet kiürítenek*”, „*A népjóléti miniszter segély-teherautója az árvíz sújtotta területre indult.*” Az akkori megyeközpontban, *Mátészalkán* az ifjúság a háború utáni első szilveszteri báli mulatságra készülődött, amikor a rossz hír megérkezett. A megyei főispán és az alispán azonnal autóba ültek és a helyszínre utaztak. Az esti sötét úton kis híján odavesztek, egy szovjet terepjáró mentette ki őket a vízből. A báli mulatságot némi huzavona után megtartották ugyan, de a bevétel teljes összegét már az árvízkárosultaknak ajánlották fel.

Az ünnepek kellős közepén gazdák és parasztek ezrei magasították a töltéseket, emeltek nyúl-gátakat, vagy éppen településüket igyekeztek körgátakkal megvédeni. Az esetek túlnyomó többségében sikertelenül. Már az első napokban megjelent a helyszínen a rendőrség és *Görényi Dániel* ezredes vezérletével a honvéd utászok gépesített alakulata, akik *Takács Ferenc* földművelésügyi államtitkár, árvízvédelmi kormánybiztos utasítására az előntött négy településről kitelepítették az embereket.

A tivadari gátszakadás, ami az egykori védekezők szeme előtt lejátszódott, félelmetes lehetett. Másfél méter magas vízszlop tört át a mentett oldalra. A töltés előterében lévő fűzfaerdőre olyan erővel zúdult a víz, hogy az egész erdő ledőlt (*Nyírség* 1948. I. 3.). A legnagyobb pusztulást azonban mégsem ez jelentette, hanem az összedőlt házak, elvesztett jószágok és értékek. A mentés azonnal megindult. Több száz embert az utolsó pillanatban, már nedves ruhában menekítettek el. Nagy szerencse volt, hogy a háborúban elpusztított tivadari *Tisza*-hidat adigra helyreállították. Akit csak lehetett ezen a hídon szállítottak át a folyó bal partjára,

Január 10-én újra átlépte a gátakat a *Tisza*. A legutóbbi tapasztalatok birtokában a honvéd műszaki csapatok ladikjait és rohamcsónakjait, valamint a rendőri karhatalmat gyorsan a legveszélyeztetettebb pontokra küldték. A szovjetek ismét felajánlották segítségüket nemcsak a menekülőket befogadására, hanem a műszaki feladatok ellátására is (*Sz.N.* 1948.1. 10.). A legnagyobb pusztítás ezúttal *Gulács* községet sújtotta. A 370 lakóházból 300 dőlt össze. A kisebb *Tákoson* a házak 70%-a vált lakhatatlanná (*Sz.N.* 1948. I. 13.).

A második árhullám levonulása után sem tartott sokáig a békekesség. Ezúttal már jelezték *Ungvárról*, hogy útban van a következő áradás. Ennek ellenére némi zavar állt be a közel másfél hete védekező gépezetbe, mert a karhatalom nem tudta megakadályozni *Tiszabecs* és *Tiszakóród* népét, hogy a második árhullám után ne költözzenek vissza elhagyott lakásaikba, így most harmadszor is ki kellett őket telepíteni (*Sz.N.* 1948. 1. 15.). *Tiszakóród* lakosságának lelkiismeretét egyéb ballépések is terhelték, ugyanis a második árhullám elvonulása után a gátak mögött visszafolyt víz nem tudó, megrekedt vizektől úgy szabadultak meg, hogy önhatalmúlag megbontották a töltést és szabad utat engedtek a víznek a Tiszába (*Nyírség* 1948. 1. 16.). A harmadik árhullám azután nem kegyelmezett nekik. A felettük lévő szakaszon hiába javították meg a sérült töltéseket, az általuk vágott nyíláson keresztül újra akadálytalanul öntötte el az áradás a településeket. Mindebből tanulva az árhullám levonulását követően is jó ideig őrség vigyázta a töltéseket, nehogy még egyszer megpróbálják azt titkon átvágni.

A korabeli sajtó szalagcímeit idézzük:

- „Élethalálharc a megáradt Tiszával. Falvakat öntött el, hidakat rombol a tengerré vált folyó. Január 2-án Budapest-Ferencvárosi pályaudvarról külön mentőszerelevényt indítottak Fehérgyarmatra, amely a bajai utászkülönítménytől húsz ladikot és rohamcsónakot vitt a Tisza felső folyásához” (*Világosság*, 1948.I.3.)
- „Házakat dönt össze, jószágot pusztít a szilveszteri árvíz. (*Magyar Nap* 1948.I.3.)
- „Ismét elöntötte az ár a beregi községeket. A népjóléti minisztérium biztosította az elárasztott terület ellátását.” (*Sz.N.* 1948.I. 11.)
- „Éjjel-nappal folyik a harc a megvadult Tiszával. Utászok mentik a veszélyeztetett terület lakosságát.” (*Magyar Nap*, 1948.I.13.)
- „Megrázó jelentek között folyik az elsodort falvak lakóinak megmentése. Pánikszerű jelenetek között folyik a mentés. Tutajok és csónakok a tengerben. Végig a pusztulás országútján. Pusztáromhalaz a falvak helyén. Halott községek a víz nyomában.” (*Kossuth Népe*, 1948.I.13.)
- „Újabb árhullám várható a Tiszán.” (*Sz.N.* 1948.I.14.)
- „A beregiek keményen állják a sarat a tiszai gátakon” (*Magyar Nap*, 1948.I.14.)
- „Itt a harmadik tiszai árhullám.” (*Sz.N.* 1948.I.15.)
- „Ismét tetőpontra a tiszai árvíz. Az egész ország segítségére siet az árvíz sújtotta vidék lakosságának. Ismét kiürítik a községeket.” (*Sz.N.* 1948.I.16.)
- „Huszonnégy falu víz alatt Ezer ház dőlt össze. A főváros segítsége az árvíz károsultaknak.” (*Magyar Nap*, 1948.I.14.)

- „Háztetőkön, padlásokon várja a segítséget az elöntött falvak lakossága. Vas Zoltán miniszter és Takács Ferenc államtitkár a helyszínen. Vásárosnamény megtelt menekülőkkel. Bútorokból készült tutajokon menekül a lakosság. A kormány minden segítséget megad. Rohamcsónakokat vár Lónya község” (Kossuth Népe, 1948.I.18.)
- „A szakadó eső megnehezíti a mentési munkálatokat az árvízterületen.” (Kossuth Népe, 1948.I.20.)
- „Az eső és a meleg növeli az árvizet. Újabb községekben kondult meg a vészharang. Szigorú vizsgálat a mulasztások miatt.” (Magyar Nap, 1948.I.20.)

7. kép. Sajtómontázs a korabeli napilapokból

9. HAZAI ÉS NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁS AZ ÁRVÍZKÁROSULTAK MEGSEGÍTÉSÉRE

Az aggasztó árvízi hírek hamar eljutottak *Budapestre* is. A Szabad Nép 1947 december 31-i száma arról tudósított, hogy „A népjóléti miniszter segély-teherautója az árvíz sújtotta területre indult.” A Dinnyés-kormány kommunista tagjai: Olt Károly népjóléti miniszter, majd néhány nap múlva Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtájtára a helyszínre utaztak az első gyorssegélyekkel. A Gazdasági Főtanács 8 millió forintot utal ki a nincstelenné váltak talpra állítására. Új utakat, hajlékot, bútort, ruhát, fehérneműt juttatnak a mindenüktől megfosztott szegény parasztságnak (*Filmhíradó on-line* 1948).

Az országos napilapokban felhívást tettek közzé, segítse mindenki a kárvallottakat. Szinte minden napilap hirdette hasábjain, hogy gyűjtést indított az árvízkárosultak megsegítésére. Szinte hihetetlen, de már harmadnap a helyszínen voltak nemcsak a Nemzeti Segély és a Vöröskereszt

8. kép. A Nemzeti Segély korabeli kisplakátja (Forrás: Magyar Jövő)

9. kép Beregi gyerekek érkeznek Budapestre 1948. januárjában (Filmhíradó on-line 1948)

képviselői, hanem a svájci Vöröskereszt, az UNICEF⁵, a Redda Barnen egyesület⁶, a kvéker segélyszervezet⁷ és más külföldi egyesületek segélycsomagjai, élelmiszer és ruhanemű vegyesen. Kimagasló társadalmi karitatív munkát fejtett ki a Nemzeti Segély. Ennek keretében az árvíz sújtotta községekből első alkalommal 814, második alkalommal 849 3-6, illetve 10 éves korú gyermeket vittek különvonattal Budapestre és helyeztek el gondozásra budapesti és környéki családoknál.

A Filmhíradó is tudósított arról (*Filmhíradó on-line 1948*), hogy az árvíz sújtotta terület lakosságának több mint 1600 gyermeke érkezett Budapestre, hogy három hónapra menedéket találjanak, amíg összerombolt házaikat felépítik és kiszárítják.

10. A TÖLTÉSSZAKADÁSOK OKAINAK, FELELŐSEINEK VIZSGÁLATA

Az árhullámok levonulását követően a Földművelésügyi Minisztérium fegyelmi vizsgálatot rendelt el *Sík Jenő*, a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató főmérnöke ellen. A fegyelmi vizsgálat iratainak jelentős része (a vizsgálat jegyzőkönyve és a vizsgálóbiztosnak küldött jelentés) fennmaradt. Rendkívül tanulságos ezek áttekintése, mivel képet alkothatunk belőlük arról a gondosságról és alaposágról, ahogy elődeink az árvízvédelmi munkákra felkészültek, illetve, ahogyan a bekövetkezett árvíz katasztrófa okait tárgyyszerűen elemezték. A fegyelmi vizsgálatot a Tisza-Dunavölgyi Társulat (TDT) árvízvédelmi albizottsága folytatta le Budapesten, 1948. május 25-én, *dr. Szent-Iványi Józsefnek*, a TDT miniszteri biztosságának vezetésével. A vizsgálattal azt kívánták tisztázni, hogy mi volt az árvíz bekövetkezésének

⁵ Az UNICEF az ENSZ Gyermekalapja, melyet az ENSZ Közgyűlése 1946-ban hozott létre, hogy segítsen a II. világháború utáni Európában fagyoskodó, éhező és beteg gyerekeken, ételt, ruhát és gyógyszert juttasson el hozzájuk. Az UNICEF ma az ENSZ szakosított szervezete.

⁶ A *Redda Barnen* egyesület egy nemzetközi gyermekmentő és segélyező szervezet, melyet Svédországban alapítottak 1919-ben. Svéd elnevezésének fordítása: „Mentsétek meg gyermekeinket”. A szervezet ma a szintén 1919-ben alapított „*Save the Children*” nevű, angliai székhelyű nemzetközi szervezethez tartozik.

⁷ A kvékerizmus rögzített hitvallás nélküli vallásfelekezeti mozgalom, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban működik.

oka és a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat működési területén kialakult katasztrófa a gátak akkori magassága mellett emberileg elhárítható volt-e? (A vizsgálat a Bereg megyei Társulatnál történetekre nem terjedt ki.)

Dr. Szent-Iványi József megírta dr. Tóth István vizsgálóbiztosnak, hogy a kért szakvélemény minél alaposabb kidolgozása céljából bekérték a rendelkezésre álló valamennyi dokumentumot. „Mindezen iratok gondos tanulmányozása után hívtuk össze a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvíz- és belvízvédelmi albizottságát, amelyben a Központi Bizottság kiküldött tagjain, a Földművelésügyi Minisztérium vízügyi és vízügyi műszaki főosztályának, a Vízrajzi Intézet, valamint az Országos Árvízvédelmi Kormánybiztosság képviselőin kívül az ország – vízfolyások szerint alakított – 9 különböző területének szakértő mérnökei vettek részt.” (Szent-Iványi 1948).

A jelentés megállapítja, hogy „...a bekövetkezett árvíz katasztrófa a gátak jelenlegi magassága mellett elhárítható nem volt, mert az árvíz a védműveket messze felülmúló méretű volt... A bökényi szakadáson kiömlő tiszai árvíz a Batár-töltés 8 km hosszú szakaszából 4 és fél km hosszú gátszakaszt órák alatt több mint 20 cm magasságban meghágott. Még ha a Társulat erre az előre nem látható feladatra felkészült volna, hogy ezen átfolyást megfelelő magasságú jászolgáttal felfogja, akkor sem állt volna elegendő idő a katasztrófa elhárítására, mert az átfolyás feltartóztatása esetén az árvíz további emelkedése következett volna be, úgy, hogy az árvíz tetőzése a Batár-töltésnél nem 20-25 cm-rel, hanem 35-40 cm-rel lett volna magasabb. Ennek következtében a jászolgát legalább 60 cm magassággal kellett volna, hogy megépüljön.”

A vizsgálat megállapította, hogy az igazgató-főmérnök az árvízi előkészülethez szükséges védelmi intézkedéseket megtette és az előjelzés nélkül a társulatra zúdult árvíz elleni védekezést azonnal megindította. Ezt bizonyították a következők:

- Az árvíz elleni védekezésnél igénybe vehető közerő és a védekezésnél közreműködő társulati és közigazgatási alkalmazottak beosztását tartalmazó nyomtatásban megjelent kimutatás, amelyet a kellő időben az összes illetékesnek megküldtek.
- A társulat jelentése szerint az előírt árvédelmi készletnek az árvédekezéshez szükséges legfontosabb árvédelmi anyagai és eszközei majdnem teljes egészében rendelkezésre álltak.
- A társulati távbeszélő hálózat megfelelően működött és semmi akadályt nem képezett az intézkedések és jelentések lebonyolításában.
- A Társulat árvédelmi szabályzata szerint a gátszakadást szenvedett töltésszakaszon jégmentes árvíz esetén az árvédelmi készültséget a mértékadó tiszabecsi vízmérce +300 cm-es vízállásánál kell elrendelni. A Társulat a vízállás észlelést december 29-én reggel 8 órakor a +160 cm-es vízállásnál már megkezdte.
- A társulati telefonkönyv bejegyzése szerint Sík Jenő igazgató-főmérnök az árvédelmi készültséget december 29-én a 20 órai 328 cm-es tiszabecsi vízállásjelentése után 21 órakor elrendelte. Az igazgató-főmérnök értesítette a *Tiszán* és *Túron* elrendelt árvédekezésről a vízépítési kerületi felügyelőt, a miniszteri megbízottat, a miniszteri biztost, és a vármegye főispánját.
- Takács Ferenc árvédelmi kormánybiztos december 30-án, az esti órákban érkezett a helyszínre, és attól kezdve az ő utasítása alapján történt a védelmi munkálatok irányítása.
- A meghágás és ezután átszakadást szenvedett Batár-töltés magassága az 1947. december 30-i szintezés adatai szerint az előírt magasságnak megfelelő volt. Az 1947. december 30-i árvíz az addigi legnagyobb vízszintet átlag 70 cm-rel, a gátkorona előírt és tényleges magasságát több mint 20 cm-rel haladta meg.

- Az igazgató-főmérnök az érdekelt hatóságokat és községeket azonnal értesítette a bekövetkezett gátszakadásról, a társulati telefonon és a gátörök útján. Ettől kezdve állandó összeköttetésben volt az illetékes hivatalokkal és községekkel, a főispánnal, alispánnal.
- Sem a Társulat, sem a Vízrajzi Intézet, sem a Földművelésügyi Minisztérium semmiféle előrejelzést, vagy jelentést a közelgő árvízről nem kapott.

A vizsgálat összefoglaló megállapítása szerint „*Megállapítható tehát, hogy a bekövetkezett katasztrófa a jelenlegi magasság mellett emberileg elhárítható nem volt. Kitűnik az adatokból, hogy Sík Jenő igazgató-főmérnök az összes előírt és szükséges előkészületeket az árvédelemre megtette, továbbá, hogy a gát mérete a hatóságilag engedélyezettnek megfelelő volt.*” (Szent-Ivánvi 1948 TDT 1948d).

11. AZ ÁRVÍZ HIDROLÓGIAI ÉRTÉKELÉSE

Az árvíz értékelésénél — figyelemmel a töltésszakadásokra és a szórványos jégzajlásra — a vízhozamokat kell meghatározó jellemzőknek tekinteni. A Vízrajzi Intézet 1948. évi adatai szerint a *Felső-Tiszán* a tiszabecsi vízmérce addigi, 1933. évi legnagyobb vízállásánál (535 cm) 2900 m³/s vízhozam folyt át a folyó keresztmetszetén. Az 1947/48. évi árvíz levonulását követően a Vízrajzi Intézet azt is megállapította, hogy ha a felsőbb szakaszon gátszakadások nem következtek volna be, úgy a 650 cm-es tiszabecsi maximumnál kereken 4000 m³/s lett volna a folyó vízhozama.

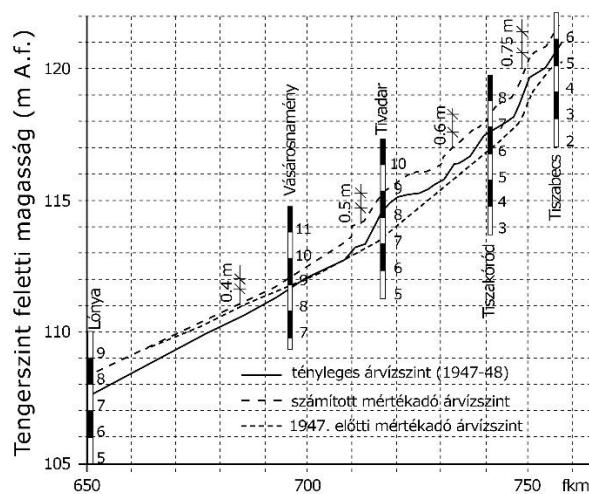
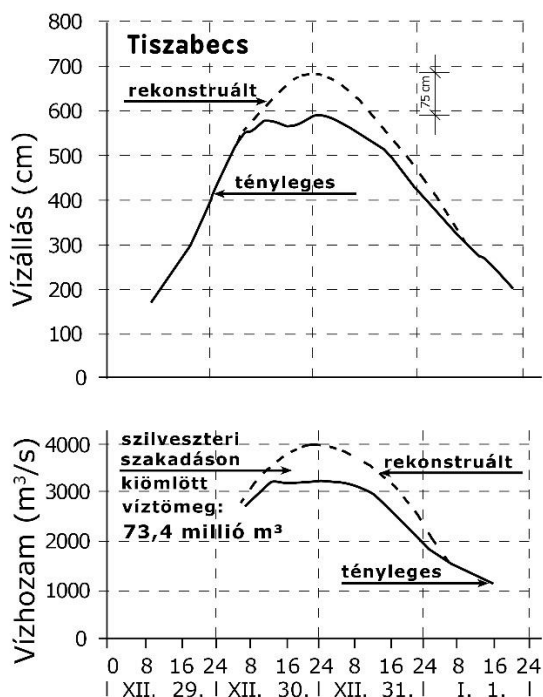
Az árvízhozam példátlan növekedésének fő oka elsősorban az időjárási viszonyoknak az áradás időpontja körüli rendkívül kedvezőtlen alakulása volt. A rendkívüliséget a decemberi igen erős fagyok, majd a példátlan december végi hirtelen felmelegedés, a vele járó olvadás és a szokatlanul nagy csapadék jellemezte (1. ábra). A szélsőséges időjárási viszonyok ilyen találkozása okozta azt, hogy a vízgyűjtő területen a lefolyás minden addig ismertet felülmúló mértékű volt. Az előzőleg átfagyott talaj miatt a lefolyást hányad is az ilyenkor — tartós fagy utáni hirtelen olvadás — szokásos szélsőértéket érhetette el. Ez a két körülmény együttesen a *fajlagos vízszállítás* növekedését okozta.

Az áradás intenzitása Tiszabecsnél a napi 300 cm-t is elérte. Annak ellenére, hogy *Tiszabecs* felett a gátszakadás folytán még a tetőzés előtt hatalmas víztömegek zúdultak ki az árvízi mederből, az árvíz Tiszabecs—Tivadar között jelentősen (60-65 cm-rel) múlt felül minden addigi árvízszintet, Vásárosnaménynél viszont már csak 12 cm-rel maradt az eddig észlelt legnagyobb vízállás alatt (2. táblázat) (Katona 1949, Dabolczi 1950). A *tivadari* gátszakadások az árvízi tetőzés hidrológiai paramétereinek alakulása szempontjából — súlyos következményeik ellenére — sem voltak jelentősek, mert a tetőzés környezetében következtek be. *Vásárosnamény* alatt, a mellékfolyók lényegesen kisebb áradásai következtében az árhullám ellapult (Katona 1949, Vágás 1982).

A katasztrófa azonban csak részben írható a rendkívüli időjárási helyzet terhére. Része volt benne annak is, hogy egyrészt a *Tiszabecs* feletti öblözetek 1940-ben elkezdett betöltéséhez a háború miatt nem fejezték be, másrészt a lejjebb csatlakozó folyószakaszok töltéseinek a megerősítése nem történt meg (Lászlóffy 1982). A *felső-tiszai töltések magasságát* — mind a bal, mind a jobb parton — az 1933. évben észlelt LNV fölé 1,00 m-rel magasabbra, tehát a tiszabecsi 635 cm-nek megfelelően építették ki. Ha tehát az 1947. december 29-31-i rendkívüli árhullám szakítás nélkül ért volna *Tiszabecs*hez, akkor a *Tisza* mindkét oldali töltésén — mind a *Tisza-Szamosközi*, mint a *Bereg vármegyei Társulat* töltésén — teljes hosszban legalább 35 cm magasságban ömlött volna át a víz. Ebben az esetben az elöntött területek nagysága a ténylegesen kialakultnál sokkal nagyobb lett volna (Dabolczi 1950, Szent-Ivánvi 1948).

Az 1948. évi Vízirajzi Évkönyv szerint, ha a tivadari gátszakadás nem következik be, az árvízszint a Tisza Tiszabecs-Vásárosnamény közötti szakaszán 20-120 cm-rel meghaladta volna az addig észlelt legnagyobb vízállásokat. Az árhullám ténylegesen észlelt tetőző vízállása 1947. december 31-én 573 cm volt, a gátszakadás nélküli számított legmagasabb árvízszintként 650 cm-t tartanak nyilván (*Vízrajzi Intézet 1948*).

A Tisza magyarországi felső szakaszán — Lónya felett — az 1947-48. évi rendkívüli árvíz számított vízszintjét a továbbiakban *mértékadó árvíznek* tekintették. A közvetlenül észlelt és rögzített tényleges árvízszintet a tetőzés előtt bekövetkezett gátszakadások számított hatásával korrigálták és azt a számított mértékadó vízszintet határozták meg, amelyet az árvíz gátszakadások bekövetkezése nélkül ért volna el. (Katona István⁸ közlése szerint ezt a munkát Korbély József, Mátrai István és Papp István előzetes tanulmányai alapján végezték.) A számítások eredményeit a 6. és a 7. ábra foglalja össze (*Katona 1949*).

7. ábra. Árvízszintek a Felső-Tiszán

6. ábra. Vízállások és vízhozamok tényleges és rekonstruált időszora (*Katona 1949*)

A 6. ábra a Felső-Tisza tiszabecsi szelvényében megfigyelt tényleges és rekonstruált árhullámképet mutatja. *Katona István*ék számítása szerint a tényleges és a rekonstruált tetőző vízszintek között a különbség 75 cm volt. Ugyanezen az ábrán a vízhozam-árhullámkép szerint a Bökény térségében bekövetkezett töltésszakadáson kiömlött víztömeg 73,4 millió m³ lehetett.

A 7. ábra a Felső-Tisza Tiszabecs-Lónya közötti szakaszán három vízszint hossz-szelvényét ábrázolja:

- az 1947/48. évi tényleges árvízszintet,
- az 1947 előtti mértékadó árvízszintet és
- a számított mértékadó árvízszintet.

Az 1947-48. évi árhullám – hidrológiai szempontból – a Felső-Tisza addig észlelt leghevesebb, legnagyobb vízállást eredményező, legnagyobb vízhozamot szállító árvíz volt.

⁸ Az 1948. évi Vízirajzi Évkönyv szerint *Katona István* 1948-ban a Vízirajzi Intézet főmérnöke volt (igazgató: dr. Bogárdi János)

12. A VÍZGAZDÁLKODÁSI TÁRSULATOK ÁLLAMOSÍTÁSA, A VÍZÜGYI FELADATOK ÁLLAMI EL-LÁTÁSA

12.1. Szemelvények a vízgazdálkodási társulatok államosítási elképzeléseiből (1880-1941)

A vízgazdálkodási társulatok csaknem másfél évszázados története során nem egyszer felmerült a társulatok államosításának gondolata. Néhány esetet említünk ezek közül.

A pusztító 1879. évi szegedi árvíz után felmerült, hogy ha az állam megszabja, milyen méretre kell a már meglévő töltéseket kibővíteni, és azt is előírja, mely töltések áthelyezése kívánatos az árvízvédelem szempontjából, akkor egyrészt felelősséget is kell vállalnia mindezen döntéseiért, illetve – ami ezzel szorosan összefügg – a költségek viselésében is részt kell vennie (Fejér 1997). A Tiszavölgyi Társulat elnöke, Lónyay Menyhért gróf és a társulat akkori titkára, Darányi Ignác „A Tisza-szabályozás jövődjének szervezete”-ről írott javaslatukban (Lónyay-Darányi 1880) egészen odáig elmentek, hogy javasolták a kormányznak: a társulatok műszaki irányítását vegyék állami kézbe (azaz a társulati mérnököket léptessék állami szolgálatba). Az államosítás kérdése újra meg újra felvetődött és csak az 1884. évi „tiszai törvény” és az 1885. évi vízjogi törvény elfogadásával jutott nyugvópontra.

1935-ben Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter, aki egyúttal a tiszafüredi választókerület képviselője is volt, választóitól „Elgondolás” címmel egy emlékiratot kapott, amelynek névtelenségbe burkolózó szerzői az ármentesítési és belvízszabályozási terhek enyhítése érdekében a társulatok autonómiájának megszüntetése révén azok államosítását szorgalmazták (Fejér 2001). A miniszter az emlékiratot véleményezésre megküldte a Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának is, ahol hangsúlyozták: *„A vízszabályozásnak állami feladattá tételét a haszonaránylagos teherviselés alapelveinek megbolygatása miatt veszélyesnek tartjuk azért, mert ha a vízszabályozások költségeinek viselésébe olyanok is belekényszerítetnek, akik abból közvetlen hasznot nem élveznek: elkerülhetetlen, hogy más vidékek lakosai viszont hozzájárulást ne kívánjanak az árterek birtokosaitól olyan speciális terhek viseléséhez, amiből viszont ezek nem látnak hasznot s ebből is a teherviselések tekintetében végeláthatatlan zavarok és elégedetlenségek keletkeznének.”* (TDT Jelentése 1937)

Az említett időszakban nemcsak ez az emlékirat, hanem több más fórum is támadta a vízszabályozásokat, kárhóztatták a vízimérnököket. Az 1933-35 körüli aszályos évek alatt – akárcsak 70 évvel korábban – tele volt a sajtó a vízimérnököket az Alföld kiszáritásával vádoló írásokkal. Sokan már a társulatok feloszlata mellett kardoskodtak, s újra felhangzott a régi lemez: *„a mérnökök kiszáritották az Alföldet”* (Lászlóffy 1982).

A vádakra a természet az 1940-41. évi rendkívül magas és tartós árvizekkel felelt. A Tisza-völgy árvízvédelmi rendszere kitűnően vizsgázott, gátszakadás sehol sem volt. Az 1940-es években így aztán ezek a „kiszáritós” hangok eltűntek, de ehhez egy nedvesebb időjárási periódusnak kellett bekövetkeznie. Az 1940-41.évi árvizet követően a Felső-Tiszán a Királyháza és Tiszabecs közötti bal parti öblözetet ármentesítették.

A 20. században a leginkább belvizes időszaknak az 1940-1941-1942-es esztendőket tartja a vízügyi történetírás. Ezek a „nedves” esztendők egy sor újabb tapasztalattal gazdagították az állami és társulati vízügyi szolgálatot. Mivel nem csak az egyes birtokosok szenvedték el a vízkárokat, de – az 1940. évi védekezés tetemes költségei miatt – a társulatok is anyagi lehetőségeik határára kerültek, bizonyos politikai és gazdasági körökben ismét felmerült a társulatok államosításának üggye.

A Tisza-Dunavölgyi Társulat (TDT) központi bizottsága az 1941. február 6-i közgyűlésén foglalkozott az ármentesítő társulatok államosításának kérdésével. Ennek nyomán *Khuen-Héderváry Károly* felsőházi tag, helyettes elnök és *dr. Davida Lajos* főtitkár aláírásával egy 10 oldalas (egy elemző tanulmány mélységű és részletességű) levelet küldtek *Teleki Pál* miniszterelnöknek (TDT levél 1941). Levelükben kifejtették: „Az 1940. évben országos csapásként fellépett rendkívüli méretű árvíz és belvíz tanulságaként széles körben egy oly vélemény alakult ki, hogy az autonóm ármentesítő társulatok feladatuknak nem tudtak megfelelni, a bajok oka tehát az ármentesítésnek meglevő szervezetében rejlik és az orvoslásnak módja az ármentesítésnek és belvízszabályozásnak állami feladatként való ellátása.” A levél hosszan és alapos elemzéssel taglalta „...valóban az volt-e a helyzet az 1940. évben, hogy az ármentesítő társulatok feladatuknak nem voltak képesek megfelelni. Disztingválunk kell árvíz és belvíz között. ... A legszigorúbb kritikát gyakorolva sem lehet kétségbe vonni, hogy a társulatoknak az árvizek elleni küzdelme rendkívül eredményes volt... A súlyos vízkárokat nem is az árvizek, hanem a kivételesen csapadékdús időjárás folytán keletkezett óriás tömegű belvizek és külvizek okozták...” – írták.

E levél utóéletéről nem találtunk levéltári forrásokat. Az azonban tény, hogy a társulatok államosítása ekkor lekerült a napirendről. Az államosításnak valószínűleg a legnagyobb akadályát az képezte, hogy a társulatok nagy összegű kölcsönökkel tartoztak az államnak, s egy államosítással ezek visszafizetéséről a kincstárnak egyszer s mindenkorra le kellett volna mondania (*Fejér* 1997).

12.2. A vízgazdálkodási társulatok államosítási folyamata a II. világháború után (1945-1948)

A II. világháborút követően a vízgazdálkodási társulatok államosításának kérdése egyre erőteljesebben vetődött fel, egyre konkrétabb formát öltött – összhangban a gazdaság teljes spektrumát érintő államosítási törekvésekkel és intézkedésekkel. A továbbiakban áttekintjük ezt a folyamatot, különös tekintettel arra, hogy az 1947/48. évi felső-tiszai árvíz-katasztrófa ürügyet és indokot szolgáltatott az államosítás végrehajtására.

A gazdaság központi vezérléssel tervezett működtetése egyik oldalról a termelőeszközök és a pénzügyi javak megszerzését igényelte, másik oldalról pedig a piaci mechanizmust kiiktató, újraelosztáson nyugvó szabályozását. Ezt szolgálták a már 1945 végén megkezdett államosítási eljárás egymást követő fázisai. Az energiatermelő magánvállalkozások (bányák, villamos erőművek), majd a legnagyobb nehézipari részvénytársaságok – köztük a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémművek, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű, a Győri Vagon- és Gépgyár, illetve a Ganz vállalatcsalád – nyitották a sort. Ez 1947 őszén a bankokat államosító törvény becikkelyezésével folytatódott. Fél évvel később, 1948 tavaszán államosították a száz főnél több alkalmazottal működő üzemeket, vállalatokat (*Gyarmati* 2010). Ebbe a folyamatba illeszkedett a vízgazdálkodási társulatok államosítása is.

A Gazdasági Főtanács⁹ 1947. március 11-én kelt 1534/1947. sz. határozatával megállapította, hogy szükségesnek tartja a földadóba beolvasható ártéri járulék bevezetését és esetleg az ármentesítő társulatok államosítását. A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottsága 1947. március 13-án tartott ülésén tárgyalta a Gazdasági Főtanács határozatát. A felszólaló központi bizottsági tagok a felvetett kérdésnek csak a társulatok államosítására vonatkozó részéhez szóltak hozzá és egyhangúlag állást foglaltak az államosítás ellen.

⁹ A gazdasági élet központi irányításának csúcsszerve, a *Gazdasági Főtanács* volt, amelyet 1945. decemberében hoztak létre. A megalakításakor a három főből álló irányító testület tagja volt a miniszterelnök (*Tildy Zoltán*), az iparügyi miniszter (*Bán Antal*) és a közlekedésügyi miniszter (*Gerő Ernő*). Hatáskörébe tartozott a pénz- és anyag-gazdálkodás irányítása mellett az árak és bérek szabályozása is. A Gazdasági Főtanács operatív szerve a Titkárság volt, amelynek vezetését *Vas Zoltán* látta el a testület 1949-ben történt megszűntetéséig.

A TDT központi bizottsága 1947. április 24-én kelt felterjesztésében – egy alapos elemzés keretében – foglalta össze a társulatok véleményét az államosítások kérdésében. Összegezték az autonómiának az előnyeit az állami adminisztrációval szemben. Kifejtették – többek között –, hogy *„... társulati autonómiának megszüntetése a mai demokratikus irányzattal össze nem egyeztethető. A demokratikus közszellem nem az autonómiák megszüntetését, hanem ellenkezőleg, azoknak fejlesztését kívánja. A valódi demokráciát az jellemzi, hogy az önkormányzatoknak minél nagyobb teret enged.”*

A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Főosztálya 1947. október 22-én véleményezésre megküldte a Gazdasági Főtanácsnak a vízi társulatok korszerűsítésével kapcsolatos újabb határozati javaslatát. Ezt a javaslatot a TDT központi bizottságának titkársága azonnal véleményeztette a tagtársulatokkal és az anyagot november 11-i ülésén megtárgyalta. Az a vélemény alakult ki, hogy a Gazdasági Főtanács javaslata *„...a társulati igazgatásnak ma fennálló és kitűnően bevált szervezetét kívánja megváltoztatni az állítólag fennálló, de semmiféle konkrétummal meg nem jelölt hibák kiküszöbölése céljából.”* A TDT központi bizottsága tételesen érvelt az egyes határozati javaslatokkal kapcsolatban és javaslatokat tett a társulatok működési feltételeinek korszerűsítésére.

Az 1947/48. évi felső-tiszai árvíz-katasztrófának nemcsak természeti, hanem társadalmi-politikai előzményei, illetve következményei is voltak. A háború alatt megsérült árvédelmi töltéseket a háború befejezése után nem állították maradéktalanul helyre, korszerűsítésükkel nem foglalkoztak. Az árvédelmi társulatokat a háború vége szinte teljesen kifosztott állapotban találta, az 1945-ös földreform pedig végképp tönkretette. A nagybirtokokat — amelyek addig a társulati mozgalom pilléreit jelentették — szétszórták a földnélküli parasztság között, az új gazdák nem voltak abban a helyzetben, hogy a rájuk eső ártéri járulékot pontosan és maradéktalanul fizessék (Fejér—Koltay 1992a). Ráadásul az aszályos évek alatt nemcsak a gazdáknak, de a mindenkori kormányzatnak nagyobb gondja is volt, mint hogy a töltések állapotával foglalkozzon. Azt csak a műszakiak tudták, hogy a hosszú szárazság legalább annyi kárt tud okozni a töltésben, mint a tartós árvíz. A kormányzat a leromlott járulékfizetési morál miatt ugyan némi támogatásban részesítette a társulatokat, de ez közel sem volt elég ahhoz, hogy a töltéseket megfelelő állapotba hozzák, s a védelmi készséget pedig magas színvonalon biztosítsák.

A letűnt feudális kor támaszának tekintett társulatokat a — mindinkább a kommunista párt befolyása alá kerülő — kormányzat meg-megújuló államosítási szándékai erkölcsileg is felőrölték. Az árvíz idejére a társulatok a támadások célpontjába kerültek. Mozgósították a kormánypárti sajtót a társulatok ellen.

A korabeli sajtó „bombasztikus” szalagcímeit idézzük:

- *„Ismét elöntötte az ár a beregi községeket. Súlyos mulasztásokat követ el az árvízvédelmi kormánybiztosság!”, „A belügyminisztérium segít — az árvízvédelmi kormánybiztos nem veszi igénybe!”* stb. (Sz.N. 1948.I.11.)
- *„Letartóztatták mulasztásaikért a tiszai ármentesítő társulat vezetőit”* (Új Dunántúl, 1948.I.18.)
- *„Katonák a gáton! Ki a felelős a tiszai árvíz-katasztróféért?”* (A Reggel, 1948.I.19.)
- *„Ki a felelős az árvíz-katasztróféért? A jelenlegi felsőtiszai gátrendszer nem nyújt védelmet Vita a felelősség kérdéséről. Nincs biztonságban a tiszamenti nép”* (Kis Újság, 1948.I.20.)

A szilveszteri árvíz, s a nyomában járó gátszakadások jó alkalmat kínáltak arra, hogy az árvédekező műszakiakat (többek között *Horváth Mihályt*¹⁰, *Sík Jenőt* és *Durst Zoltánt*) a társulatok államosításának egyik fő szorgalmazója. *Vas Zoltán*¹¹, a Gazdasági Főtanács nagyhatalmú főtitkára a helyszínen leváltta, *Horváth Mihályt* és *Sík Jenőt* letartóztassa. (Sz. N. 1948.1. 18.) A lap január 20-án a következő címelekkel jelent meg: „Az árvízújtotta lakosság súlyos károkat szenvedett, de a kár nem országos jelentőségű – Államosítani kell az árvízmentesítő társulatokat — Bűnös mulasztások — 72 ármentesítő kiskirály — Az állam segít” stb.

Vas Zoltán kilátásba helyezte, hogy 20 társulatnál szigorú vizsgálatot fognak indítani annak kiderítésére, mire költötték a társulatok az állam által kiutalt pénzeket. A főtitkár az árvízzel foglalkozó sajtóértekezletén nem kímélte az állami mérnöki szolgálatot sem, mondván, hogy a társulati autonómiára hivatkozva azok is csak akkor tudnak beleszólni a társulatok ügyeibe, ha már megtörtént a baj. Lehetetlen állapotnak nevezte, hogy miközben a társulatok a munkához a pénzt az államtól kapják, az állam csak az általa adott pénzek felhasználását ellenőrizheti, a legtöbb esetben azt is csak formálisan. *Vas Zoltán* arra is utalt, hogy a Gazdasági Főtanács elé fogják terjeszteni azokat a javaslatokat, amelyek a jelenben 8 hivatal hatáskörébe tartozó vízügyeket egy kézben összpontosítani segítenek. A társulatok elleni kirohanás hátterében az is megbújt, hogy a minden önszerveződést, önkormányzatot ferde szemmel tekintő kommunista államvezetés mielőbb fel kívánta számolni a társadalomirányítási rendszerébe nem illő szervezeti elemeket, így a társulatokat is. Az egyes társulatok gazdálkodási tevékenysége szintén szálla volt egyes politikusok szemében.

Ugyancsak letartóztatják *Reviczky Györgyöt*¹², az Ecsediláp Leccapoló és Szamosbalparti Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnökét is, a társulat gazdálkodásával kapcsolatos visszaélések vádjával.

¹⁰ **Horváth Mihály** (1892-1975) gépészmérnök. A Kir. József nádor Műegyetem gépészmérnöki fakultásán elkezdett tanulmányait az I. világháborús események miatt 1914-ben megszakítja. 1915-1920 közötti orosz hadifogságból szökve kerül haza. Mérnöki diplomáját 1922-ben szerzi meg. 1925. június 22-én napidíjas társulati mérnöknek veszik fel a Beregvármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulathoz, majd 1925. júliusában a társulat szakaszmérnökévé választja. Több mint 20 éven át folyamatosan társulat alkalmazottja. A Társulat igazgató-főmérnöki tisztségét 1947. május 1-től 1948. június 2-ig tölti be. A Tisza tivadari gátszakadása miatt bekövetkező árvízkatasztrófaért őt teszik felelőssé. Ezért a Földművelésügyi Miniszter 1948. év január 21-én 200.627/1948.VI.A.2. sz. rendeletével felfüggesztik állásából, letartóztatják és a nyíregyházi törvényszék fogdájaába viszik. 1948. május 7-én engedik haza a fogházból, az ellene indult fegyelmi eljárást megszüntetik és visszahelyezik korábbi munkakörébe. Ezt követően beosztott mérnöként működik az államosítás utáni állami hivatalok keretében. 1952. december 31-én vonul nyugdíjba.

¹¹ **Vas Zoltán** (eredeti neve: *Weinberger*) (1903-1983) kommunista politikus, író, újságíró. Fiatalon, a Tanácsköztársaság idején csatlakozott a kommunistákhoz. A Horthy-korszak nagy részében börtönben vagy emigrációban volt. 1940-ben a Szovjetunióba emigrált, ahonnan 1944. végén szovjet katonatisztként tért haza. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere volt. Ezután országos jelentőségű pozíciót kapott: ő lett a jóvátételi ügyeket és újjáépítést koordináló, a gazdaság terén rendeletalkotási jogosultsággal rendelkező Gazdasági Főtanács főtitkára (1945-1949), így személyében az MKP döntő befolyást szerzett e létfontosságú területen. (Tisztségével címzetes miniszterelnökségi államtitkári rang járt.) A testület 1949-es megszüntetésekor az állami gazdaságirányítás kulcsszervének az Országos Tervhivatalnak az elnöke lett (1949-1953), amelynek feladata ekkoriban az öt éves terv kidolgozása volt. Ekkoriban a párt legbefolyásosabb tagjai közé tartozott, de 1953-ban kegyvesztetté vált, és *Nagy Imre* köréhez csatlakozott. 1956-os szerepvállalása miatt kiszorult a politikából, és haláláig írással töltötte az idejét.

¹² **Reviczky György** (1895-1961). 1914-ben beiratkozik a Kir. József nádor Műegyetemre. 1915-1918 között lovas-tüzérként katonai szolgálatot teljesít, majd tartalékos főhadnagyként szerel le. 1918-tól folytatja műegyetemi tanulmányait és 1922-ben szerez mérnöki oklevelet. 1922-1924 között tanársegéd a Műegyetem geodéziai-, 1925-1928 között a vízépítési tanszékén. 1933. szeptember 12-től a mátészalkai székhelyű Ecsedi-láp Leccapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat igazgató-főmérnökévé választják. Ezt a munkakört

1948-ban a politikai életet már megülte a mindenhol szabotőröket, panamistákat és hazaárulókat kereső diktatórikus légkör, így nem is csoda, hogy nem egészen egy hónap múltán immár — a „kvázi” kiscgazda vezetés alatt álló — Földművelésügyi Minisztérium összeesküvőinek szabotázsával magyarázták a tiszai árvizet (Fejér 1997).

A Tisza-Dunavölgyi Társulat alig néhány héttel a felső-tiszai árvízkatasztrófát követően, 1948. február 7-én tartotta évi rendes közgyűlését, amelynek egyik központi témája a társulatok államosítása volt. A közgyűlésen részt vett és felszólat Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkára. Az 1947 szilveszteri, 1948 januári árvízi események hatására a hangnem változott, Vas Zoltán személyes árvízi tapasztalatai egyértelműen ürügyül szolgáltak az államosítás deklarálásához. Vas Zoltán bejelentette, hogy az ármentesítő társulatokat a kormányzat a legrövidebb időn belül államosítani fogja: „Erre van gazdasági főtanács határozat, és amint azt mindenki láthatta az elmúlt három esztendőben, a kormány szilárd és kemény gazdaságpolitikát folytat és elhatározásait meg szokta valósítani... A kormányzat számára az ármentesítés kérdése országos kérdés... Ezért halad a kormányzat az államosítás útján és ezért fogja megvalósítani az ármentesítő társulatok államosítását.”

Vas Zoltán a következőkkel zárta hozzászólását a TDT 1948. február 7-i közgyűlésén: „A kormányzatnak és az egész magyarságnak nem az a fontos, hogy mi lesz az ármentesítő társulatokkal, mint jogi fogalmakkal, hanem az a fontos, hogy mi lesz az országgal és az ármentesítéssel... Azért is meg kell szüntetni a mai helyzetet és meg kell csinálni az államosítást, mert a víztársulatok mai rendszere az elmúlt nagybirtokrendszerre épült rá... A kormányzat létre fog hozni egy olyan vízügyi szervezetet, amely a vízgazdálkodás minden kérdésével egységesen fog foglalkozni.” (TDT jegyzőkönyv 1948a, Fejér-Koltay 1992b).

A társulatok felszámolása ezek után nem sokat váratott magára. Az 1948. június 2-án kihirdették a Dinnyés-kormány 1948. évi 6060. számú kormányrendeletét, amely a hazai vízügyek államosítását rendelte el, pontot tett az akkor már közel 140 esztendőes társulati mozgalom történetének végére. A kormányrendelet senki számára nem jelenthetett meglepetést azok után, hogy Vas Zoltán már a Tisza-Dunavölgyi Társulat februári közgyűlésén – mint az előzőekben idéztük is – bejelentette a kormányzat államosítási döntését.

10. kép. Magyar Közlöny 1948. június 2.

1948-ig tölti be. A Földművelésügyi Minisztérium 204.387/1948.Vi.a2. számú rendeletével 1948. április 30-án állásából felfüggeszti és fegyelmi vizsgálatot indít ellene. 1948. május 1-től a Társulat ügyeinek igazgatását helyettesének, Mokos Sándornak kell átadnia. 1948 augusztusában az Országos Vízgazdálkodási Hivatal által kiadott rendelet megszünteti tényleges szolgálati viszonyát. 1948-1952-ben a Népbíróságok Országos Tanácsnak (NOT) határozata alapján négy évet börtönben tölt (elítélésekor vagyonekobzásban részesül), az utolsó évet már mérnöki beosztásban. 1952-től 1954-ig a Betonútépítő Vállalatnál építésvezető különböző vidéki helyszíneken. 1954-től a Szombathelyi Vízügyi Igazgatóság Zala megyei főmérnöke. 1956-ban nyugdíjba vonul.

"A vízügyi feladatok állami ellátásáról" szóló 6060. sz. kormányrendelet intézkedett az új Alkotmány által deklarált elv érvényesítéséről, a vizek köztulajdonba vételéről és az egységes vízügyi szolgálat megszervezéséről. Az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 6.§-a is megerősítette, hogy „A vizek a nép vagyonaként az állam tulajdonában vannak” (Dóka 2001).

A kormányrendelet értelmében létrehozott főhatóság, a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt álló az Országos Vízgazdálkodási Hivatal és a neki alárendelt vízügyi körzetek 1949. január 1-vel kezdték meg működésüket. A rendelet egyúttal megszüntette a helyi vízi érdekek érvényesítésére közel másfél évszázada szervezett ármentesítő és vízszabályozó társulatokat és azok központi szervezetét a Tisza-Dunavölgyi Társulatot. A magyar köztársaság kormányának 6.060/1948. Korm. számú rendelete a vízügyi feladatok állami ellátásáról és a vízügyi igazgatás átszervezéséről szolt. A Kormányrendeletet *Dinnyés Lajos* miniszterelnök írta alá 1948. május 28-án és a kihirdetésének napján, 1948. június 2-án lépett hatályba (*Közlöny* 1948.06.02.) A kormányrendelet hat fejezetből állt:

- I. A vízügyek állami ellátása.
- II. Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal felállítása¹³.
- III. A víztársulatok államosításából folyó rendelkezések.
- IV. Árvédelmi készenléti szervezet létesítése.
- V. A megszünt víztársulatok kötelékébe tartozott alkalmazottak állami szolgálatba való átvétele.
- VI. Vegyes és hatálybaléptetéssel kapcsolatos rendelkezések.

A rendelkezés része volt annak a folyamatnak, melynek során az ország termelőkapacitása, nyersanyagbázisa, infrastruktúrája is állami kezelésbe került.

A vízügyi feladatok állami ellátásáról és a vízügyi igazgatás átszervezéséről szóló kormányrendelet kimondta, hogy az állam addigi feladatain kívül gondoskodik a mezőgazdasági termelés fejlesztését szolgáló tervszerű vízgazdálkodásról, ennek keretében az öntöző vizek beszerzéséről és szétosztásáról; az árvíz- és belvízvédelemről; az állami kezelés alatt nem álló folyók, patakok s egyéb vízfolyások kártételeinek elhárítását célzó és közérdekből is szükséges vízszabályozási, partvédelmi és más nemű vízimunkálatokról; a vízhasználatra addig alakult társulatok által végzett vízimunkálatokról; a közérdekű vízierőművek és a mesterséges víziutak építéséről és fenntartásáról.

A rendelet szerint a földművelésügyi miniszter e feladatokat a létesítendő Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) útján látja el. Az OVGH felállításáról szóló fejezet előírást tartalmazott a Hivatal szervezeti felépítéséről, működési rendjéről, a költségek fedezéséről, valamint a felügyeletről. Önálló fejezet foglalkozott a vízi társulatok államosításából fakadó teendőkkal. Kimondta, hogy a megszünt társulatok vagyona – minden térítés nélkül – az államra száll, s egyúttal rendelkezett a társulati alkalmazottak felülvizsgálatáról, s állami szolgálatba vételéről, valamint az Árvízvédelmi Készenléti Szervezet létesítéséről. (Ezt a következő évben külön rendelet szabályozta.)

¹³ Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) élén a köztársasági elnök által kinevezett elnök és két főtitkár állt. Az elnök állását egyelőre nem töltötték be a főtitkári feladatokat *Domány György*, a műszaki főtitkári teendőket *Mosonyi Emil* (a korábbi Vízérőügyi és Folyócsatornázási Hivatal korábbi vezetője látta el. A hivatal hét szervezeti egységre tagolódott. A vízügyi igazgatás területi szervei 1948 augusztusától a vízgazdálkodási körzetek lettek – tíz ilyen körzetet szerveztek (Budapest, Győr, Szombathely, Székesfehérvár, Pécs, Miskolc, Debrecen, Szolnok, Szeged, Gyula). 1949 decemberében, majd 1950 májusában az OVGH-t újra meg újra átszervezték. Az 1951-1953 közötti időszak a vízügyi igazgatás történetének legnehezebb periódusa volt. Végül 1953. október 1-jén megkezdte működését az Országos Vízügyi Főigazgatóság (OVF) és a területi munkát végző 11 (1955. január 1-től 12) vízügyi igazgatóság. Az egységes vízügyi szervezet alapvető struktúrája 75 éve változatlan (*Dóka, 2001*).

A 12.580/1948. Korm. sz. rendelet az árvíz- és belvízvédekezés körébe tartozó összes hatósági jogkört az ország egész területén az ár- és belvízvédelmi készültség beálltától annak megszűnéséig az országos árvízvédelmi kormánybiztos kezébe tette.

Ami az egykori vízkárelhárítási kulcsszervezeteket, a víztársulatokat illeti, csaknem tíz évet kellett arra várni, hogy a politikai döntéshozók számára is bebizonyosodjon, az állam nem képes a vízgazdálkodással kapcsolatos valamennyi feladatát maradéktalanul ellátni. Különösen így volt ez a helyi érdekeltségű vízimunkák tekintetében. Így azután más tartalommal és egészen más tulajdonviszonyok alapján, a vízgazdálkodási társulatok alakításáról szóló 1957. évi 48. számú törvényerejű rendelettel a társulatokat újraszervezték, s bizonyos területi vízgazdálkodási feladatokat ismét érdekeltségi alapon végeztek el. Ezek között azonban már nem szerepelt az árvédekezés helyi végrehajtása, s a belvizek eltávolításában is csak korlátozott feladatot kaptak (Fejér 2001). A kormány 19/1958. sz. rendelete foglalkozott ennek a törvényerejű rendeletnek a végrehajtásával. A feladatok tisztázása érdekében a társulatok 1958. március 18-án megtartották első országos tanácskozásukat.

13. AZ ÁRVÍZ ÉRTÉKELÉSE A VÉDELMI RENDSZER ÉS SZERVEZET FEJLESZTÉSE SZEMPONTJÁBÓL

A *Felső-Tiszán* 1947—48 fordulóján végigsöpört árvíz a század addigi legnagyobb ilyen katasztrófája volt azon a vidéken. A becsült átlagos fajlagos kár — akkori forint értékben — 1190 Ft/hold (208 ezer Ft/km²) szántó és 360 Ft/hold (62,5 ezer Ft/km²) a rét-legelők esetében. A mezőgazdasági kár összegét Babos (1953) több mint 40 millió Ft-ra becsülte. Ehhez járult hozzá az összedőlt, vagy súlyosan megrongálódott épületek, a tönkrement utak, az összeomlott vagy megsérült számos híd miatt — az akkori becslés szerint — további 20—30 millió Ft kár. Ezzel szemben a magassági és keresztmetszeti hiányos töltéseknek olyan mértékű megerősítése, amely még a kivételesen magas árvizeknek a kivédését is lehetővé tette volna, már 16 millió Ft-ból fedezhető lett volna (Babos 1953, Ihrig 1953).

Hasonló következtetésre jutott *Szent-Iványi* (1948) is közvetlenül az árvíz levonulása után: „... a bekövetkezett árvíz szomorúan igazolta a folyammérnöki ügyosztály és Tisza-Dunavölgyi Társulat álláspontját, amely szerint az árvízvédelmi munkák feltétlenül nagyobb mértékben dotálандók, hogy a termelésnek minél nagyobb biztonságot tudjunk nyújtani. A társulatok az 5 éves tervükbe felvették a szükséges munkálatokat. A Tisza-Szamosközi Társulat 81 650 m³ földmunkát 713 470 Ft költséggel, a Bereg megyei 259 530 m³ földmunkát 2 448 365 Ft költséggel. Tehát a két társulat árvízbiztonságát mintegy 3 millió forinttal helyre lehetett volna állítani, ezzel szemben csak az átszakadások sürgős helyreállítása 1 millió Ft-ba került és az ingatlanokban, ingóságokban okozott kár ennek az összegnek legalább a tízszerese volt.”

E megállapítások ma is érvényes tanulságokat jelentenek.

A vízügyi szolgálat ekkor ismét felmérte a teendőket az árvédelmi berendezések szükséges fejlesztése terén, azonban az ország anyagi eszközei — elsősorban a feszített iparosítási program miatt — sokáig nem tették lehetővé a fennálló hiányok megszüntetését. (Babos 1953, Ihrig 1953). Így történhetett, hogy az 1950-es években bekövetkező árvizek ismét súlyos pusztításokat okoztak.

Az 1947. évi szilveszteri árvíz okait és tanulságait elemezve Becker (1948) — többek között — szükségesnek látta, hogy diplomáciai úton szorgalmazni kell a Batár-torkolatánál még hiányzó töltésnek és zsilipnek a megépítését. Javasolta továbbá ezen a Tisza-szakaszon a Kárpát-Ukraj-

nával közösen megtervezendő és végrehajtandó egységes mederrendezést a folyó természetének megfelelő vonalazású művekkel. Végül felvetette egy, a korábbi CRED-hez hasonló szervezet és a hozzá tartozó műszaki vegyes bizottságok életre hívását.

Az árvíz tapasztalatai tehát siettették a *határvízi együttműködés felújítását*. A második világháború alatt és azt követően az árvízi biztonságot szolgáló munkálatok egymástól függetlenül folytak. Magyar kezdeményezésre, 1950. május 29—június 9 között *Ungváron* került sor a két fél kormányküldöttségeinek tárgyalására, amelynek eredményeképpen megkötötték *Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között a magyar-szovjet határon, a Tisza folyó vidékén, az árvízkarok megakadályozására és a vízfolyási viszonyok szabályozására irányuló intézkedésekről* szóló egyezményt. Ennek szerves folytatása a ma hatályos *magyar-ukrán határvízi vízgazdálkodási együttműködés* és egyezmény (Szlávik-Buzás-IIIés-Tarnóy 1997).

Az 1947 szilveszteri felső-tiszai árvíz hatására — az elkövetkező szárazabb időjárási periódus ellenére — a szakmai figyelem középpontjába került az *árvízvédelem* — és azon belül is a tiszai védműrendszer — *fejlesztésének kérdése* (Babos 1953, Ihrig 1953). A *Tisza* hazai legfelső szakaszán, *Tiszabecs és Vásárosnamény* között, valamint ennek a szakasznak a mellékvizei mentén, az 1947/48. évi árvíz tapasztalatai alapján jelentékeny fejlesztő munka kezdődött el.

* * *

Az ötven évvel ezelőtt történtek tanulságul szolgálnak a jelen generációnak is. *Magyarország* jelentős része, de különösen a *Tisza* völgyének népe, továbbra is ki van téve az árvíz veszélyeinek. Annak, hogy az *egykori ártéren ma mezőgazdasági termelés, ipari tevékenység folytatható*, az az ára, hogy az ár- és belvízvédelmet, a megelőzéssel kapcsolatos műszaki feladatokat mindenkor becsületesen el kell végezni. Nem szabad sajnálni a „békeidőben” erre fordított forintokat, mert a késlekedésnek, nemtörődömségnek soha nem egy-egy ember, de az egész közösség láthatja kárát. Ne feledjük, árvizek mindig voltak és lesznek a jövőben is.

11. kép. A tivadari árvízi emlékmű (Balogh Géza szobrászművész alkotása)

Az 50. évforduló alkalmából 1997. november 7-én Tivadarban, a gátszakadás helyén emlékművet avattak. A két kőtömbön elhelyezett kisplasztika szimbolizálja a természet ősi erejét, méltó emléket állítva a szomorú eseménynek.

16. FORRÁSMUNKÁK

A Reggel 1948. évfolyamának lapszámai

Babos Zoltán (1953): Árvízvédelmünk fejlesztésének időszerűségéről. *Vízügyi Közlemények*, 1953. évi 2. füzet.

Becker Ádám (1939): A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. *Vízügyi Közlemények* 1939. évi 2. füzet pp.145-174.

Becker Ádám (1948): Az 1947. XII. 31-i felső-tiszai rendkívül magas árvíz okai és tanulságai. (Kézirat, 6 oldal + 1 térképvázlat) Budapest, 1948. II. 5.

Dabolcsi János (1950): Árvíz a Felső-Tiszán 1947-48-ban. (Kézirat, 4 oldal, Mátészalka, 1950. augusztus 24.) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza)

Danó Sándor (2022): Interjú Danó sándorral. Készült 2022. szeptember 28-án Tivadarban. Kézirat. Készítette: Gacsályi Sós Edina, a Tivadari Önkormányzat munkatársa

Dóka Klára (2001): A vízügyi szolgálat szervezete és tevékenysége (1919-1985). Pro Aqua Alapítvány, Bp.

Fejér László-Koltay József (1992a): A vízgazdálkodási társulatok múltja és jelene I. *Vízügyi Közlemények*, 1992. évi 1. füzet.

Fejér László-Koltay József (1992b): Gróf Széchenyi Istvánra emlékezve: a vízgazdálkodási társulatok múltja és jelene I. rész. *Vízügyi Közlemények*, 1992. évi 1. füzet. pp.9-29.

Fejér László (1997): Árvizek és belvizek szorításában. *Vízügyi Történeti Füzetek* 15. VMLK, Budapest.

Fejér László (szerk.) (2001): Vizeink krónikája. VMLK, Budapest.

Fejér László (2021): A trianoni békeszerződés és a hazai vízügyi politika új helyzete. *Vízügyi Közlemények*, 2021. évi 1. füzet.

FM VMT jkv. (1948): A Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Kistanács 1948. február 14-i ülésének jegyzőkönyve. Kézirat (részben sérült példány) FETIVIZIG Vízügyi Múzeumi Gyűjteménye.

Gál Elek (1948): Alispáni havi helyzetjelentések a Belügyminiszternek (Kézirat, Mátészalka, január 9., február 1., március 12. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)

Galambos József (1948): Tisztifőorvosi havi jelentés a vármegyei alispán részére (Kézirat, Mátészalka, február 28. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)

Gerő András (szerk.) (1989): Sorsdöntések. A trianoni béke. Göncöl, Budapest.

Gyarmati György (2010): Demokráciából a diktatúrába 1945–1956.

Ihrig Dénes (1953): A tiszai árvédelem fejlesztése. *Vízügyi Közlemények*, 1953. évi 2. füzet.

Ihrig Dénes (szerk.) (1973): A magyar vízszabályozás története. OVH, Budapest. pp.374-375.

Katona István (1949): Mértékadó árvízszintek alakulása a Tiszán. Hidrológiai Közlöny. 9-10. szám. 1949.

Kerekes Imre (1948): Részletes jelentés a közlekedésügyi miniszternek a közúti árvízkárokról. (Kézirat, Államépítészeti Hivatal, Mátészalka, február 9., május 12. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)

Kis Újság 1948. évfolyamának lapszámai

Kocsis Árpád (2002): Vízgazdálkodási munkálatok a Tisza Kárpátaljai vízgyűjtőjén (1932—48)

Kossuth Népe 1948. évfolyamának lapszámai

Közlöny (1948): Magyar Közlöny. Rendeleték Tára, 1948. június 2.

Kun László (1937): Vízügyeink nemzetközi szempontból nézve. *Vízügyi Közlemények*, 1937. évi 3-4. füzet, pp.345-366.

Lászlóffy Woldemár (1982): A Tisza. Vizi munkálatok és vízgazdálkodás a Tisza vízrendszerében. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982.

Lengyel István (1967): Emlékezés. (Kézirat, 3 oldal, 1967. december) Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza)

Lónyay Menyhért–Darányi Ignác (1880): A Tisza-szabályozás jövődjének tervezete. Gazdasági Mérnök.

Magyar Életrajzi Lexikon I-IV. Főszerkesztő Kenyeres Ágnes (Digitális változat: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarEletrajziLexikon/>)

Magyar Jövő 1948. évfolyamának lapszámai

Magyar Nap 1948. évfolyamának lapszámai

Megbízólevél (1948): Durst Zoltán miniszteri tanácsos megbízólevele Takács Ferenc FM államtitkártól, árvízvédelmi kormánybiztostól a helyreállítási munkák egységes irányítására. Kézirat. Budapest, 1948. január. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.

NMN: Nyírségi Magyar Nép 1948. évfolyamának lapszámai

Nyírség: A Nyírség 1948. évfolyamának lapszámai

- Prehoffer Elemér* (2004): A hazai határvízi és vízgyűjtő-gazdálkodási külkapcsolatok vízjogi és történeti áttekintése (1919–2003). *Vízügyi Közlemények*, 86. évf. 1-2. füzet.
- Reviczky György* (1948): Az Ecsediláp Társulat fejlődése és újjáépítési munkái. (Kézirat), 1948.
- Serf Egyed* (1948): Levele Tápay László főmérnöknek. (Kézirat. 1 oldal) Budapest, 1948. április 6.
- Sik (Schick) Jenő* (1932): A Tisza-Szamosközi Társulat legújabb munkái. *Vízügyi Közlemények*, 1932. évi 1. füzet. pp.97-114.
- Sik Jenő* (1948): Távmondatok az Országos Árvízvédelmi Kormánybiztosságnak (Kézirat, 1948. január)
- Sík Jenő–Dabolcsi János* (1957): A beregi öblözet ármentesítése és belvízrendezése (Kézirat tanulmány, 29 oldalon, 1957 decemberéből, Bolgár László hagyatékából). Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteménye (Nyíregyháza).
- Szentirmay Dezső* (1948): A tiszabecsi árvízre vonatkozó részletes jelentés a járási főjegyzőhöz. (Kézirat, 8 oldal) Fehérgyarmat, 1948. január 24.
- Szent-Iványi József* (1948): Műszaki vélemény a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat ellen elrendelt fegyelmi ügyben. (Kézirat, 6 oldal) Budapest, 1948. május 31.
- Szlávik Lajos* (1992): A Tisza szabályozása és árvizeinek természete. A „*Mérlegen a Tisza-szabályozás*” c. kiadványban, MHT-OVF, Budapest.
- Szlávik Lajos-Búzás Zsuzsa-III. Lajos-Tarnóczy András* (1997): A Tisza-völgyi nemzetközi vízgazdálkodási együttműködés. *Vízügyi Közlemények*, 1997. évi 3. füzet.
- Szlávik Lajos-Fejér László* (1998): Töltésszakadások a Felső-Tiszán 1947 szilveszterén. *Vízügyi Közlemények*, 1998. évi 2. füzet, pp.286-318.
- Szlávik Lajos* (2014): A vízszabályozási munkák szülöttje: a Túr folyó. MHT XXXII. Országos Vándorgyűlés, Szeged, 2014. július 2-4.
- Szlávik Lajos* (2021): 20 éve volt a 2001. márciusi beregi árvíz katasztrófa. *Felső-Tisza Híradó különszáma*, 2021. március.
- SzN*: a Szabad Nép 1948. évfolyamának lapszámai
- Szűcs Gyula* (1948): Jelentés a vármegye mezőgazdasági helyzetéről 1948. január hó folyamán (Kézirat, Mátészalka, Állami Gazdasági Felügyelőség, 1948. február 10. HU-MNL-SzSzBML-IV.754. Magyar Nemzeti Levéltár-Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)
- Tápay László* (1947): Kézírásos helyzetjelentés 1947. december 31-én 23 órakor (Kézirat, 3 oldal)
- Tápay László* (1948): Válaszlevele Serf Egyed miniszteri biztosnak. (Kézirat, 5 oldal) Fehérgyarmat. 1948. április 13.
- Tápay László* (1971): Lokalizációk. *Vízügyi Közlemények*, 1971. évi 3. füzet, pp.255-268.
- TDT jelentése* (1937): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának a Társulat... közgyűléséhez intézett jelentése. Bp., 1937.
- TDT levél* (1941): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának levele Teleki Pál miniszterelnöknek. Kézirat, Budapest, 1941. február 6. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- TDT jegyzőkönyv* (1948a): A Tisza-Dunavölgyi Társulat Budapesten, 1948. évi február 7-én tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadja a Tisza-Dunavölgyi Társulat. (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum archívuma)
- TDT* (1948b): A Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának 1948. évi közgyűléséhez intézett jelentése. (Kézirat) Budapest. 1948b.
- TDT* (1948c): Feljegyzés a Tisza-Dunavölgyi Társulat árvízvédelmi albizottságának 1948. május 25-i ülésére a felső-tiszai árvíz tárgyában (Kézirat. 9 oldal) Budapest. 1948c.
- TDT* (1948d): A Tisza-Dunavölgyi Társulat Árvízvédelmi albizottsági ülésének jegyzőkönyve. (Bp. 1948. május 25., Kézirat, 27 oldal) Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár.
- Tellyesniczky János* (1928): A trianoni határ által megcsonkított vizeitársulatok műszaki helyzete. *Vízügyi Közlemények*, 1928. évi 1. füzet, pp.3-25
- Vágás István* (1982): A Tisza árvizei. Budapest, 1982.
- Világosság* 1948. évfolyamának lapszámai
- Vízrajzi Intézet* (1948): *Vízrajzi Évkönyv*. LIII. kötet.

* * *

A forrásmegjelölés nélküli ábrákat a szerzők szerkesztették.

A forrásmegjelölés nélküli fényképek a Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság múzeumi gyűjteményében található.